

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારોનો વિકાસ બોર્ડ – વિરુદ્ધ –

શ્રી કેન્યપ્પા અને અન્યો

મે ૧૨, ૨૦૦૬

[રૂમા પાલ અને દલવીર ભંડારી, ન્યાયાધીશો]

પર્યાવરણીય કાયદો

કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ બોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૬:

કલમો ૩(૧), ૨૮ અને ૪૭

પર્યાવરણ –પર્યાવરણીય હાસ અને તેના પરિણામો :-પર્યાવરણીય સમતુલા – ઔદ્યોગિક વિકાસ અને પર્યાવરણીય સંરક્ષણ – – બંને વચ્ચેનું સંતુલન –ટકાઉ વિકાસ – –વિવિધ ગામોની જમીનોના અધિગ્રહણથી પ્રભાવિત થયેલા કૃષિકારોએ ઔદ્યોગિક વિકાસ મંડળને તેમની જમીનોને કોઈપણ ઔદ્યોગિક અથવા અન્ય હેતુઓ માટે રૂપાંતરિત કરવાથી અટકાવવા અને તેમની જમીનો પશુઓના ચરાણ માટે કૃષિકારોના ઉપયોગ માટે જાળવી રાખવા અંગે દિશાનિર્દેશ મેળવવા માટે એક રિટ અરજી ફાઈલ કરી – કૃષિકારોએ આક્ષેપ કર્યો કે ધારા ૩(૧) હેઠળની સૂચના પ્રભાવિત પક્ષકારોને સાંભળ્યા વિના બહાર પાડવામાં આવી હતી – વડી અદાલતે પશુચરાણ, કૃષિ અને રહેણાંક હેતુઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલી જમીનોની હદ સુધી સૂચના તથા તેના અનુવર્તી કાર્યવાહી રદ કરી :- –તેની શૂદ્ધતા અંગે –

નિર્ણય: વિકાસ માટે જમીનોના અધિગ્રહણ પહેલાં, વિકાસના પર્યાવરણ ઉપર પડતા પરિણામો અને પ્રતિકૂળ પ્રભાવને યોગ્ય રીતે સમજી લેવો આવશ્યક છે – વિકાસ માટે અધિગ્રહિત જમીનોથી પર્યાવરણીય સમતુલા અને પર્યાવરણને ગંભીર હાનિ થવી ન જોઈએ---// કારના અમલ પહેલાં રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ મંડળ અને પર્યાવરણીય તથા પરિસ્થિતિ વિભાગ પાસેથી યોજના માટે આવશ્યક મંજૂરી મેળવવી ફાળવણીધારક માટે ફરજિયાત છે-આ ફરજિયાત શરત છે-વડી અદાલતનો ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે-ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦, અનુચ્છેદ ૧૪, ૨૧, ૪૮એ અને ૫૧એ(જી).

સિદ્ધાંતો ૧ તત્ત્વો :

"ટકાઉ વિકાસ" –નો અર્થ –સમજાવવામાં આવ્યો.

"જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત" નું સ્પષ્ટીકરણ પ્રતિવાદી-કૃષિકરો, જેઓ વિવિધ ગામોની જમીનોના અધિગ્રહણથી પ્રભાવિત થયા હતા, તેમણે તેમની જમીનોને કોઈ ઔદ્યોગિક અથવા અન્ય હેતુઓ માટે રૂપાંતરિત કરવાથી અટકાવવા અને તેમની જમીનો પ્રતિવાદીઓ દ્વારા તેમના ઢોરોને ચરાવવા માટે ઉપયોગમાં રાખવા અંગે અપીલકર્તા-બોર્ડને દિશાનિર્દેશ આપવા માટે વડી અદાલત સમક્ષ રિટ અરજી દાખલ કરી હતી. પ્રતિવાદીઓએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૩ ને જમીન ફાળવવામાં અપીલકર્તા અને રાજ્ય સરકારે ઝોનલ નિયમોનો ભંગ કર્યો હતો. પ્રતિવાદીઓએ એ પણ આક્ષેપ કર્યો હતો કે પ્રભાવિત પક્ષકારોને સાંભળ્યા વિના, કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ બોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૩(૧) હેઠળની અધિસૂચના જારી

કરવામાં આવી હતી.

વડી અદાલતે નિર્દેશ આપ્યો કે અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલી જાહેરનામું અને આનુષંગિક કાર્યવાહી, ગાય-ઢોરના ચરાણ, કૃષિ તથા રહેણાંક હેતુઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલી જમીનના પ્રમાણમાં, રદ કરવામાં આવે. વડી અદાલતે વધુમાં એવો પણ નિર્દેશ આપ્યો કે અપીલકર્તા-બોર્ડે ગામની બાહ્ય પરિધિથી એક કિ.મી.નો બફર ઝોન 'મુક્ત ઝોન' અથવા 'હરિત વિસ્તાર' તરીકે છોડવો જોઈએ, જેથી ગાય-ઢોરના ચરાણ માટેની જમીનનું સંરક્ષણ થાય અને પર્યાવરણીય સમતુલા જળવાઈ રહે. તેથી આ અપીલ.

અપીલ મંજૂર કરતા, અદાલત

નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: ૧. કરારના અમલીકરણ પહેલાં, કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને પર્યાવરણ તથા પરિસ્થિતિવિજ્ઞાન વિભાગ પાસેથી પ્રોજેક્ટ માટે આવશ્યક અનુમતિ મેળવવી ફાળવણીગ્રાહક માટે ફરજિયાત હોવી જોઈએ. પરિણામે, અપીલકર્તાને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે ફાળવણીગ્રાહક કોઈપણ ઉદ્યોગ સ્થાપિત કરે તે પહેલાં અનુમતિ મેળવવાની આવશ્યકતા દર્શાવતી આ શરત ફાળવણીપત્રમાં સમાવેશ કરે. આ શરત ફરજિયાત હોવી આવશ્યક છે. (૩૭૨-એફ)

૨.૧. પર્યાવરણ સંરક્ષણ સંબંધિત નિયમોના અમલીકરણમાં, જેનું કડક પાલન થતું નથી, તાત્કાલિકતાની ભાવના સંસ્કારિત કરવાની આજના સમયની જરૂરિયાત છે. તેનું પરિણામ લોકોના આરોગ્ય અને કલ્યાણ માટે

વિનાશકારી નીવડશે. (૩૮૧-ડી, ઈ)

૨.૨. ટકાઉ વિકાસની સંકલ્પના, પર્યાવરણીય સમસ્યાઓના નિવારણમાં જેનું મહત્વ ઊંડું અને નિર્વિવાદ રહ્યું છે, અત્યંત ગહન છે. [૩૮૧-ઈ) ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ફોર એન્વાઈરો-લીગલ એક્શન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૬) ૫ એસીસીસી ૨૮૧; વેલ્થોર સિટિઝન્સ વેલ્ફેર ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૬) ૫ એસીસીસી ૬૪૭; સુભાષ કુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૧) એસ.સી. ૪૨૦; એ.પી. પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ એફએલ વિ. એમ.વી. નાયડુ, (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૬૨; નર્મદા બચાઓ આંદોલન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૦૦) આઈઓ એસ.સી.સી. ૬૬૪ અને એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓ/ઈન્ડિયા, (૧૯૯૧) ૨ સેક ૧૩૭, આધાર રાખવામાં આવ્યો.

એસ્સાર ઓઈલ લિ. વિ. હાલાર ઉત્કર્ષ સમિતિ, (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૩૯૨, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

પ્રોફેસર માઈકલ વાન હાઉક્કઃ "પર્યાવરણીય વ્યવસ્થાપન પ્રણાલીઓનો ટકાઉ વિકાસમાં ફાળો: પર્યાવરણીય વ્યવસ્થાપન અને ઓડિટ યોજના ની પ્રાસંગિકતા", સર એડમન્ડ હિલેરી: વાંધાઓ "વાંધાઓ વિશે શીખવું", /:,'કોલોજી ૨૦૦૦, પી. સેન્ડ્સ: "ટકાઉ વિકાસના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો", ૧૯૭૨ સ્ટોકહોમ પરિષદ અંગે "માનવ પર્યાવરણ", ૧૯૭૨ સ્ટોકહોમ પરિષદ ઘોષણા, ૧૯૯૨, પૃથ્વી શિખર સંમેલન, ૧૯૯૨, બ્રુન્ડટલેન્ડ અહેવાલ, ૧૯૮૭: "અમારું સામૂહિક ભવિષ્ય", પર્યાવરણ અને

વિકાસ વિષયક સંયુક્ત રાષ્ટ્ર પરિષદ, રિયો ડી જનેરો, ૧૯૯૨, 'ટકાઉ વિકાસ વિષયક વિશ્વ શિખર સંમેલન', જોહાનિસબર્ગ, ૨૦૦૨, પર્યાવરણ અને વિકાસ અંગેની રિયો ઘોષણા (સિદ્ધાંત ૨૭: પર્યાવરણ અને વિકાસ અંગેની યુએન પરિષદનો અહેવાલ) અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર જળ પરિષદ, ૧૯૭૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૩. જાહેર ટ્રસ્ટીશીપનો સિદ્ધાંત ભૂમિ અને સમુદ્રના કુદરતી સંસાધનોના સંરક્ષણ માટે એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારી શકાય છે. જાહેર ટ્રસ્ટના સિદ્ધાંતનું મંતવ્ય (જેનું ઉદ્ભવ પ્રાચીન રોમન સામ્રાજ્યમાં થયું હતું) મુખ્યત્વે આ તત્ત્વ પર આધારિત છે કે હવા, પાણી અને જંગલો જેવા કેટલાક સંસાધનો સમગ્ર જનતા માટે એટલા વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે કે તેમને ખાનગી માલિકીના વિષય બનાવવું સંપૂર્ણપણે અન્યાયસંગત ગણાય. ઉલ્લેખિત સંસાધનો કુદરતની ભેટ હોવાને કારણે જીવનમાં તેમની સ્થિતિ કે દરજ્જો જેવો પણ હોય તેનાથી નિરપેક્ષ રીતે દરેકને મુક્તપણે ઉપલબ્ધ કરાવવા જોઈએ. આ સિદ્ધાંત સરકાર અને તેની સાધનસામગ્રી પર સામાન્ય જનતાના ઉપભોગ માટે આ સંસાધનોનું રક્ષણ કરવાની ફરજ મૂકે છે. (૩૮૪-એફ, જી જે

વેલ્લોર સિટિઝન્સ વેલ્ફેર ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૬] ૫ એસસીસી ૬૪૭, એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૭] ૨ એસસીસી ૩૫૩ અને ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ફોર એન્વિરો-લીગલ એક્શન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૬] ૩ એસસીસી ૨૧૨, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

પ્રોફેસર બેન બોયર, "ઇમ્પ્લિમેન્ટેંગ સસ્ટેનેબિલિટી " અને કેરોલિન શેલબોર્ન: "હિસ્ટોરિક પોલ્યુટન-ડઝ ધ પોલ્યુટર પે?". જર્નલ ઓફ પ્લાનિંગ એન્ડ એન્વાયરમેન્ટલ લો, ઓગસ્ટ ૧૯૭૪ના અંકનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૪. જો આક્ષેપિત ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું યોગ્ય રીતે અમલીકરણ કરવામાં આવે, તો કદાચ અપીલકર્તા વિકાસ માટે કોઈપણ જમીન અધિગ્રહિત કરી શકશે નહીં. આ ચુકાદા પાછળનો મૂળ આશય એવો ન રહ્યો હોય, છતાં આ પ્રકરણમાં ખંડપીઠ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશનો તે સ્પષ્ટ પરિણામ જણાય છે. આક્ષેપિત ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા ઉક્ત નિર્દેશો રદ કરવામાં આવે છે. [૩૮૮-સી)

એ.પી. પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ એફએલ વિ. એમ વી. નાયડુ, (૨૦૦૧) ૨ એસસીસી ૬૨; એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૭૧ ૨ એસસીસી ૩૫૩ અને ઇન્ટેલેક્ટ્યુઅલ ફોર્મ વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી., (૨૦૦૬૧ ૩ એસસીસી ૫૪૯, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

નેશનલ ઓડુબોન સોસાયટી વિ. સુપીરિયર અદાલત ઓફ આલ્પાઈન કાઉન્ટી ૩૩ કેલ. ૩ડી ૪૧૯ અને પોર્ટુગલ વિ. એફ.સી. કાઉન્સિલ ૩ સી.એમ.એલ.આર. ૩૩૧ (૧૯૯૭) (તદેજ કોલંબિયા જર્નલ ઓફ એન્વાયર્નમેન્ટલ લો, પૃ. ૨૮૩), નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો.

પ્રોફેસર જોસેફ એલ. સૈક્સ: "પ્રાકૃતિક સંસાધન કાયદામાં જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત: અસરકારક ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ", મિશિગન લો રિવ્યુ, ખંડ ૬૮, ભાગ ૧ પૃષ્ઠ ૪૭૩ અને વિકાસના અધિકાર સંબંધિત સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ઘોષણા, ૧૯૮૬,

નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૫. જ્યારે ઉદ્યોગનો વિકાસ અર્થતંત્રની વૃદ્ધિ માટે આવશ્યક છે, ત્યારે સાથે સાથે પર્યાવરણ અને પરિસ્થિતિતંત્રનું સંરક્ષણ કરવું પણ આવશ્યક છે. વિકાસના પરિણામે સર્જાતું પ્રદૂષણ પરિસ્થિતિતંત્રની વહનક્ષમતાથી વધુ ન હોવું જોઈએ. વિવિધ ચુકાદાઓમાં અદાલતોએ સ્થાયી વિકાસના મૂળભૂત અને આવશ્યક લક્ષણો વિકસાવ્યાં છે. સ્થાયી વિકાસનું સંરક્ષણ કરવા માટે તેના કેટલાક મુખ્ય ઘટકો અને તત્વો, જેમ કે – સાવચેતીનો સિદ્ધાંત, પ્રદૂષક ચૂકવે સિદ્ધાંત અને જાહેર વિશ્વાસ સિદ્ધાંત, નો અમલ કરવો અને તેને અમલમાં મૂકવો આવશ્યક છે. આ તત્વોની પાયાની સ્થાપના આ અદાલત તથા વડી અદાલતો દ્વારા રિયો પરિષદ, ૧૯૯૨ પછી આપવામાં આવેલા અનેક ચુકાદાઓમાં શોધી શકાય છે. [૩૮૮-જી, એચ ૩૮૯-એઆઈ]

૬. પર્યાવરણ અને પરિસ્થિતિશાસ્ત્રનું મહત્વ અને તેની અંગેની જાગૃતિ એટલી અતિઆવશ્યક અને મહત્વપૂર્ણ બની રહી છે કે અપીલકર્તાએ 'સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ' ના સિદ્ધાંતમાંથી ઉત્પન્ન થતી શરતો પર આગ્રહ રાખવો જ જોઈએ. [૩૮૯-બી]

(એ) એવું નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે, ભાવિમાં, વિકાસ માટે જમીનોના અધિગ્રહણ પહેલાં, વિકાસના પરિણામો અને વિકાસ માટે થતી પ્રતિકૂળ અસર એવી રીતે વિચારવામાં આવે કે તે પર્યાવરણશાસ્ત્ર અને પર્યાવરણને ગંભીર રીતે હાનિ ન પહોંચાડે. (૩૮૯-સી.આઈ)

(બી) અપીલકર્તાને આદેશ આપવામાં આવે છે કે વિકાસ માટે જમીન

જાળવવામાં આવે તે પહેલાં કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ પાસેથી મંજૂરી મેળવવાની જાળવણીની શરતનો સમાવેશ કરે. જમીનોની જાળવણીની ઉપરોક્ત નિર્દેશાત્મક શરતને ભવિષ્યમાં મંજૂર થનાર તમામ યોજનાઓ માટે ફરજિયાત શરતમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે. (૩૮૯-ડીઆઈ)

૭. છેલ્લા ચાર દાયકાઓથી આ એક રસપ્રદ ન્યાયિક યાત્રા રહી છે. બંધારણની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત રીતે પર્યાવરણીય તંત્ર અને પર્યાવરણના સંરક્ષણ તથા રક્ષાર્થ ગંભીર પ્રયત્નો કરવા બાબતમાં આ ન્યાયતંત્રનું એક મહત્વપૂર્ણ યોગદાન છે. (૩૮૯-ઈજે)

૮. કુદરતી સંસાધનોનો ટકાઉ ઉપયોગ મૂળભૂત રીતે વિકાસ અને પરિસ્થિતિતંત્ર વચ્ચેનું સંતુલન જાળવવા પર આધારિત હોવો જોઈએ. પર્યાવરણીય સંકટ અને પ્રદૂષણની સમસ્યાનું નિરાકરણ લાવવા માટે સંબંધિત તમામ પક્ષોના સંકલિત પ્રયત્નો આવશ્યક બનશે. જ્યાં સુધી કોઈ ટકાઉ ઉપયોગનો અભિગમ સ્વીકારતો નથી, ત્યાં સુધી પર્યાવરણના અવક્ષયની સમસ્યાનું નિરાકરણ આવી શકશે નહીં. (૩૮૯-એફ)

દીવાની અપીલક્ષેત્ર અધિકારિતા દીવાની અપીલ નં. ૭૪૦૫ સન ૨૦૦૦ની.

બેંગલુરુ ખાતે કર્ણાટક વડી અદાલતના રિટ અરજી ક્રમાંક ૩૬૬૩૮/૧૯૯૯ માં તા. ૨૬.૧૧.૧૯૯૯ના અંતિમ આદેશમાંથી.

અપીલકર્તા તરફથી શ્રી કે.કે. વેણુગોપાલ, પરિષ્ઠ વકીલ, સુશ્રી કિરણ સુરી અને અમિત જે.એસ., વકીલો તેમની સાથે.

મનમોહન, પરિષ્ઠ વકીલ, એ. આર. માધવ રાવ, આલોક ચાદવ, સુશ્રી

બીના ગુપ્તા, સુશ્રી ઇન્કલી બરૂઆદ, સુશ્રી સિમાન્તિ ચક્રવર્તી, શ્રીમતી રાખી રાય, પી. એન. રામાલિંગમ, વકીલો, તેમની સાથે, પ્રતિવાદીઓ તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હતો

દલવીર ભંડારી, ન્યાયાધીશ : ‘સતત વિકાસ’ ના સિદ્ધાંત સાથે સુસંગત રીતે, આક્ષેપિત ચુકાદામાં ઔદ્યોગિક વિકાસ અને પર્યાવરણીય સંરક્ષણ વચ્ચે સુવર્ણ સંતુલન સ્થાપિત કરવાનો ગંભીર પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

કર્ણાટક !નોલ. એરિયા ડેવપ્. બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેન્યપ્પા [ભંડારી, ૧] ૩૬૭ આ અપીલ બેંગલુરુ સ્થિત કર્ણાટકની વડી અદાલતે ૨૬.૧૧. ૧૯૯૯ના રોજ રિટ અરજી નં. ૩૬૬૩ ૮ ઓફ ૧૯૯૯માં આપેલા ચુકાદા વિરુદ્ધ દાખલ કરવામાં આવી છે.

પ્રતિવાદી ખેડૂતોએ, જેઓ વિવિધ ગામોની જમીનોના અધિગ્રહણથી પ્રભાવિત થયા હતા, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરી હતી અને એવી પ્રાર્થના કરી હતી કે અપીલકર્તા કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (સંક્ષેપમાં કેઆઈએડીબી) ને પ્રતિવાદીઓની જમીનોને કોઈપણ ઔદ્યોગિક અથવા અન્ય હેતુઓ માટે રૂપાંતરિત કરવાથી વિરત રહેવા તથા પ્રતિવાદીઓ તેમના પશુઓને ચરાવવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકે તે માટે તે જમીનો યથાવત્ રાખવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે. પ્રતિવાદીઓએ એવી નોંધ સાથે રિટ અરજી દાખલ કરી હતી કે તેઓ ગામોના રહેવાસીઓ છે અને નક્કરહદ્દી ગામની તેમની સર્વે નં. ૭૯ અને ૮૦ ધરાવતી જમીનો ગોમળ જમીન (પશુઓ માટેની ચરોતરની જમીન) છે, સર્વે નં. ૮૧ સર્વાંગી વિકાસ યોજનામાં હરિત

પટ્ટાનો ભાગ છે અને સર્વે નં. ૩૪ રહેણાંક હેતુઓ માટે અનામત રાખવામાં આવી છે. પ્રતિવાદીઓના કહેવા મુજબ, જો સમગ્ર જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવે અને ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકસાવવામાં આવે, તો ગામલોકો ગોમળ જમીન ગુમાવશે, જેના કારણે તેમને તેમજ તેમના પશુઓને ગંભીર મુશ્કેલી ઊભી થશે. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વધે તેમ ગામોના પર્યાવરણ પર પ્રતિકૂળ અસર પડશે. તેમની અરજીમાં એવી પ્રાર્થના હતી કે ગોમળ જમીનો તથા હરિત પટ્ટામાં રહેણાંક હેતુઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલી જમીનોનું અધિગ્રહણ ન કરવામાં આવે અને ઔદ્યોગિક હેતુઓ સહિત બિન-કૃષિ હેતુઓ માટે ફાળવણી ન કરવામાં આવે.

પ્રતિવાદીઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તેમની જમીનથી વંચિત કરવું બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧ હેઠળ તેમને બાંધધરાયેલ મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન છે. પ્રતિવાદીઓએ આક્ષેપ કર્યો છે કે અપીલકર્તા અને કર્ણાટક રાજ્યએ ગી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. (રિટ અરજીમાં પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૩) ને જમીનો ફાળવતી વખતે ઝોનલ નિયમોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નિયમિત પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા વિના ઉતાવળમાં ફાળવણી કરવામાં આવી હતી અને તેથી તે ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી હતી.

પ્રતિવાદીઓએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે અસરગ્રસ્ત પક્ષકારોને સાંભળ્યા વિના, કમાટકા ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ (સંક્ષેપમાં અધિનિયમ) ની કલમ ૩(૧) હેઠળની સૂચના જારી કરવામાં આવી છે.

અપીલકર્તા અને રાજ્ય સરકારે રિટ અરજીમાં લગાવવામાં આવેલા આક્ષેપોનો ઇનકાર કર્યો છે. તેમના દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત જમીનો હતી અને અનેક ઉદ્યોગો સ્થાપિત થયા હતા.

અપીલકર્તાએ રજૂ કર્યું કે રાજ્યને અધિનિયમની કલમ ૩૧ હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડવાની અને અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ જમીનનું અધિગ્રહણ કરવાની પૂરતી સત્તા છે. અપીલકર્તાની તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું કે કાયદાની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયાનું ચથાવિધિ પાલન કરવામાં આવ્યું હતું.

એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. માત્ર સંશોધન અને વિકાસનો પ્રકલ્પ સ્થાપિત કરવા જઈ રહી હતી અને તેઓ ઉત્પાદન પ્રક્રિયા માટે જમીનો સંપાદિત કરી રહ્યા નહોતા, જેનાથી કોઈ પ્રદૂષિત વાયુનું ઉત્સર્જન થાય અથવા પ્રદૂષિત વાતાવરણનું સર્જન થાય.

અપીલકર્તા અને કર્ણાટક રાજ્ય દ્વારા રિટ અરજીમાં દાખલ કરાયેલા પ્રતિસોગંદનામામાં પણ એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. ને ફાળવવામાં આવેલી જમીનમાંથી ૨૦ એકર જેટલી જમીન સરકારી જમીન હતી અને બાકીની જમીન અપીલકર્તાએ ખાનગી માલિકો પાસેથી સંપાદિત કરી હતી. જો પ્રતિવાદીઓને કોઈ વાંધો હોય, તો અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવે ત્યારે તેઓ માટે યોગ્ય પગલાં લેવાનું ખુદ્દું હતું. એવો રજૂઆત કરવામાં આવ્યો હતો કે અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળ, અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળ જાહેરનામું પ્રકાશિત કરવામાં આવે તે પહેલાં જમીનમાલિકોને નોટિસ જારી કરવાની કોઈ જોગવાઈ નહોતી. એવો પણ

રજૂઆત કરવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાએ સમગ્ર પ્રક્રિયાનું સુક્ષ્મતાપૂર્વક પાલન કર્યું હતું અને જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. ને જમીનની જાહેરાત અને ફાળવણીમાં પ્રક્રિયાનો કોઈ ભંગ અથવા કોઈ અનિયમિતતા નહોતી. એવો રજૂઆત કરવામાં આવ્યો હતો કે જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. કચરાના નિકાલના સંચાલનમાં અદ્યતન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને તેમના વિશ્વસ્તરીય પર્યાવરણ, આરોગ્ય અને સુરક્ષા ધોરણો મુજબ સંશોધન અને વિકાસ પ્રકલ્પ સ્થાપિત કરવા જઈ રહી હતી. તેથી, પ્રતિવાદીઓની એ આશંકા કે આ પ્રકલ્પ પર્યાવરણીય હાસનું કારણ બનશે, સંપૂર્ણપણે ભૂલભરેલી છે. હાલના પ્રકલ્પના પર્યાવરણ, આરોગ્ય અને સુરક્ષા ધોરણો, જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. ના જણાવ્યા મુજબ, તેમની જી.ઈ. ની આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણો જેટલા કે તેથી પણ ઊંચા રહેશે. વડી અદાલતમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. એ બૌદ્ધિક પ્રતિભાની કદર કરતાં, ભારતમાં ચાલી રહેલી 'બ્રેઇન ડ્રેઇન' ની પ્રક્રિયાને પલટવા માટે ઊંચી મૂલ્યવાળી સંશોધન અને વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા વિશ્વસ્તરીય સંશોધન અને વિકાસ કેન્દ્ર સ્થાપ્યું છે. એવો પણ રજૂઆત કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમણે જમીનોની ફાળવણી માટે કિંમત ચૂકવી હતી.

એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ. આશરે ૫૦૦ વૈજ્ઞાનિકો અને ૫૦ સ્ટાફ સભ્યોને રોજગાર આપવાનું હતું અને વધુમાં કર્ણાટક ઇન્ડલ. એરિયાડેવ્પ. બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેન્થપ્પા [ભંડારી, જે.] ૩૬૯ વધારાના કર્મચારીઓને પણ રોજગાર આપવાનું હતું. વિભાગીય

ખંડપીઠે ખાસ નોંધ્યું હતું કે, પ્રકરણની પરિસ્થિતિઓ તથા જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ.ની સ્થાપનાના સ્વરૂપ અને તેની પ્રવૃત્તિઓને ધ્યાનમાં રાખતાં, જે કમ્પ્યુટર ઉદ્યોગના વિકાસ તેમજ માહિતી પ્રૌદ્યોગિકીમાં સંશોધન અને વિકાસ માટે આવશ્યક છે, અદાલત જી ઇન્ડિયા ટેકનોલોજી સેન્ટર પ્રા. લિ.ને કરવામાં આવેલ જમીન ફાળવણીમાં હસ્તક્ષેપ કરવા ઇચ્છતી નહોતી. પડકારાયેલ ચુકાદામાં અદાલતે નિર્દેશ કર્યો કે અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળની જાહેરનામું તથા તેના અનુસારી કાર્યવાહી અથવા જાહેરનામું, જે રિટ અરજીમાં વિવાદિત અન્ય જમીનો સંબંધે જારી કરાયેલા આદેશો છે, તે જમીનોની હદ સુધી રદ કરવામાં આવે, જે પશુ ચરાવવા, કૃષિ તથા રહેણાંક હેતુઓ માટે અનામત રાખવામાં આવી હતી. પડકારાયેલ ચુકાદામાં વિભાગીય ખંડપીઠે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો કે પર્યાવરણીય સમતુલા અને ગામોના પ્રદૂષણમુક્ત વાતાવરણ જાળવવા માટે, કેઆઈએડીબીને ગામની બાહ્ય સીમાથી એક કિલોમીટર (સંક્ષેપમાં એક કે.મી.) જેટલી જમીન બફર ઝોન તરીકે છોડવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે, જેથી પશુ ચરાણ, કૃષિ કામગીરી અને સામાજિક વનસૃષ્ટિના વિકાસ માટે જમીનના સંરક્ષણ હેતુસર ‘હરિત ક્ષેત્ર’ જળવાઈ રહે અને આ વિસ્તારને હરિત પટ્ટામાં વિકસાવવામાં આવે. આ પગલું અત્યંત આવશ્યક ઔદ્યોગિક વિકાસમાં અવરોધ ઉભો કર્યા વગર પર્યાવરણનું સંરક્ષણ કરશે અને આ રીતે ઔદ્યોગિક વિકાસ તથા પર્યાવરણીય સંરક્ષણ વચ્ચે સંતુલન સ્થાપિત કરશે. અદાલતે આગળ નિર્દેશ કર્યો કે જ્યારે પણ ઔદ્યોગિક, વ્યાપારી અથવા અકૃષિ હેતુઓ માટે, રહેણાંક હેતુઓ

સિવાય, જમીનનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવે ત્યારે સત્તાધિકારીઓએ પર્યાવરણીય સમતુલા જાળવવા માટે ગામની સીમાથી એક કે.મી. વિસ્તાર મુક્ત ઝોન અથવા હરિત ક્ષેત્ર તરીકે છોડવો જ પડશે.

અપીલકર્તા કેળે.આઈ.એ.ડી.બી.એ આ અદાલત સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ અરજી એ આધાર પર રજૂ કરી કે પડકારવામાં આવેલ ચુકાદામાં આપવામાં આવેલ દિશાનિર્દેશો સ્પષ્ટ વિધાનિક જોગવાઈઓ, વિશેષ કરીને કેળે.આઈ.એ.ડી.બી. અધિનિયમની કલમ ૩(૧) અને કલમ ૪૭, ના વિરુદ્ધ છે.

અપીલકર્તાના મત મુજબ, વડી અદાલતે ગામની હદમાંથી એક કિ.મી. વિસ્તારને મુક્ત ક્ષેત્ર તરીકે અથવા હરિત પટ્ટા માટે છોડવા અંગે દિશાનિર્દેશો આપીને ગંભીર ભૂલ કરી છે. અપીલકર્તાના મત મુજબ, આક્ષેપિત ચુકાદાનું પરિણામ એવો આવશે કે ભવિષ્યમાં અપીલકર્તા કર્ણાટક રાજ્યમાં ઔદ્યોગિક વિસ્તારની સ્થાપના અને વિકાસ માટે જમીનો સંપાદિત કરી શકશે નહીં.

અપીલકર્તાએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે તેની મર્યાદા વટાવી છે, જે ન્યાયિક વિધાન સમકક્ષ છે.

અપીલકર્તાએ આગળ રજૂ કર્યું કે વડી અદાલત એ વાતનું મૂલવવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે પ્રશ્નાધીન જમીનો થોડાં દાયકાઓ પહેલાં જ તેમનો કૃષિ સ્વભાવ ગુમાવી ચૂકી છે. વધુમાં, એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે હકીકત એવી હતી કે ઝડપી નગરીકરણને કારણે આ ગામો હવે ગામો રહ્યાં નથી, પરંતુ બેંગલોર શહેરનો અભિન્ન ભાગ બની ગયા છે.

અપીલકર્તાએ એ પણ ઉલ્લેખ કર્યો કે વડી અદાલત એ બાબતનું મૂલવવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે કે 'વિવાદિત અધિસૂચના તારીખ ૨૪.૧૧.૧૯૯૮ ની હતી અને ત્યારબાદ, ઔદ્યોગિક લેઆઉટ બનાવવામાં આવ્યો, જમીનકામ કરવામાં આવ્યું, માર્ગોનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું, પાણી પુરવઠાની લાઈનો નાખવામાં આવી અને અન્ય આધારભૂત સુવિધાઓ નોંધપાત્ર રકમ ખર્ચીને ઉભી કરવામાં આવી હતી.

પ્રતિવાદીઓ સમગ્ર સમય દરમિયાન મૌન રહ્યા હતા જ્યારે તે વિસ્તારમાં નાગરિક બાંધકામનું કાર્ય ચાલી રહ્યું હતું. અપીલકર્તાએ પ્રાર્થના કરી છે કે વડી અદાલતનો આક્ષેપિત ચુકાદો રદ કરવામાં આવે અને, આ અપીલ લંબિત રહે તે દરમિયાન, આ અદાલત વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ આક્ષેપિત ચુકાદાના અમલ પર સ્થગિતી આપે. આ અદાલતે, ૨૮.૨.૨૦૦૦ના રોજ, પ્રતિવાદીઓને નોટિસ બહાર પાડતી વખતે, વડી અદાલતના આક્ષેપિત ચુકાદાના અમલ પર સ્થગિતી આપવાનો નિર્દેશ કર્યો હતો।

અપીલકર્તા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કે.કે. વેણુગોપાલે રજૂ કર્યું કે સમગ્ર વળતર પ્રતિવાદીઓને ચૂકવી દેવામાં આવ્યું છે અને આ અદાલતે વડી અદાલતના આક્ષેપિત ચુકાદા પર આપેલી સ્થગિતીની દૃષ્ટિએ સમગ્ર વિકાસકાર્ય પૂર્ણ થઈ ચૂક્યું છે અને પ્રતિવાદીઓની રિટ અરજી હવે નિરર્થક બની ગઈ છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે, કદાચ, આ જ કારણસર પ્રતિવાદીઓએ આ વાદપ્રક્રિયામાં રસ ગુમાવ્યો હતો અને આ અદાલત સમક્ષ હાજર રહ્યા નથી. કારણ કે, આ અપીલની સુનાવણી સમયે પ્રતિવાદીઓ તરફથી કોઈ હાજર રહ્યું ન હતું, તેથી આ અદાલતે શ્રી એ. આર. માધવ રાવ, વકીલને, ન્યાયમિત્ર તરીકે અદાલતને

સહાય કરવા વિનંતી કરી. શ્રી રાવને કેસની તૈયારી કરવા સગવડ થાય તે માટે અપીલ એક અઠવાડિયા માટે મુલતવી રાખવામાં આવી અને જ્યારે કેસ ૨૫.૪.૨૦૦૬ના રોજ ફરીથી હાથ ધરવામાં આવ્યો, ત્યારે પણ પ્રતિવાદીઓ તરફથી કોઈ હાજર રહ્યું નહોતું.

શ્રી વેણુગોપાલે રજૂ કર્યું કે, અધિનિયમની કલમ ૩(૧) હેઠળ નોટિસ જારી કરવામાં આવી તે સમયે, અધિનિયમની યોજનાના અનુસારે તે તબક્કે જમીન માલિકોને કોઈ નોટિસ આપવાની આવશ્યકતા નહોતી.

કર્ણાટક ઈન્ડ્સ. એરિયા ડેવ્પ. બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેંચપ્પા [ભંડારી, જે.]
૩૭૧ શ્રી વેણુગોપાલે કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યો અને અધિનિયમની કલમ ૨૮ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું, જે અપીલકર્તાને વિકાસ માટે કોઈપણ જમીન સંપાદિત કરવાની સત્તા આપતી હતી. અધિનિયમની સંબંધિત કલમ ૨૮(૧) નીચે મુજબ છે:

૨૮. જમીનની સંપાદન.-(૧) જો કોઈપણ સમયે રાજ્ય સરકારના મત મુજબ બોર્ડ દ્વારા વિકાસના હેતુસર, અથવા આ અધિનિયમના હેતુઓને વધુ આગળ ધપાવવા માટેના અન્ય કોઈ હેતુસર, કોઈ જમીન જરૂરી હોય, તો રાજ્ય સરકાર જાહેરનામા દ્વારા આવી જમીન સંપાદિત કરવાની પોતાની મનશાની સૂચના આપી શકે છે.

શ્રી વેણુગોપાલે રજૂ કર્યું કે કેઆઈએડીબી આ અધિનિયમના હેતુની પગલાંઓમાં આગળ વધારવા માટે વિકાસના હેતુસર અથવા અન્ય કોઈપણ

હેતુસર 'કોઈપણ જમીન'નું અધિગ્રહણ કરી શકે છે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, આ અધિનિયમ હેઠળ અપીલકર્તા ગોમાલ જમીનોનું પણ અધિગ્રહણ કરી શકતો હતો. અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળની જાહેરનામું બહાર પાડવાની અવસ્થાએ જમીનમાલિકોને નોટિસો જારી કરવી આવશ્યક છે.

શ્રી વેણુગોપાલે અધિનિયમની કલમ ૪૭નો સંદર્ભ આપ્યો, જે નીચે મુજબ છે: "૪૭. અન્ય કાયદાઓ સાથે અસંગત જોગવાઈઓનો પ્રભાવ.— આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનો પ્રભાવ એવો રહેશે કે, તેમાં રહેલી કોઈપણ અસંગત બાબત હોવા છતાં, અન્ય કોઈપણ કાયદામાં સમાવાયેલ તેનાથી અસંગત કોઈપણ બાબત છતાં પણ આ અધિનિયમ અમલમાં રહેશે."

તેમણે રજૂ કર્યું કે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૪૭ મુજબ, અપીલકર્તા 'કોઈપણ જમીન' હસ્તગત કરી શકતો હતો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, 'માસ્ટર પ્લાન' અથવા 'ટાઉન પ્લાનિંગ અધિનિયમ'માં ગ્રીન બેલ્ટ તરીકે દર્શાવાયેલી 'કોઈપણ જમીન' અધિનિયમની કલમ ૪૭ની સ્પષ્ટ ભાષા, ભાવના અને આશય મુજબ અપીલકર્તા દ્વારા હસ્તગત કરી શકાય છે.

તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તા 'કોમ્પ્રિહેન્સિવ એરિયા ડેવલપમેન્ટ પ્લાન' હેઠળ રહેલાંક ઉપયોગ માટે નિર્ધારિત જમીન પણ મેળવી શકે છે. શ્રી વેણુગોપાલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે વિકાસ અને પર્યાવરણનું સંરક્ષણ બંનેનું સ્ત્રોત બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ માં શોધી શકાય છે. શ્રી વેણુગોપાલે દલીલ કરી કે વડી અદાલતે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૮૭] ૩

એસ.સી.સી. ૭૧૫ ના ચુકાદાના અનુપાત સિદ્ધાંતનો ખોટી રીતે અમલ કર્યો છે. તે કેસના તથ્યોનો આ કેસ સાથે જ્યાં સુધી સંબંધ છે ત્યાં સુધી કોઈ લાગુ પડતો નથી.

શ્રી એ. આર. માધવ રાવ, વિદ્વાન અદાલત મિત્રએ રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તા દ્વારા જમીનનું અધિગ્રહણ કરતી વખતે, વ્યાપક જાહેર હિતમાં સંબંધિત વિસ્તારના પર્યાવરણ પર ઔદ્યોગિકીકરણની અસરને ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે.

શ્રી રાવે એ પણ રજૂ કર્યું કે પર્યાવરણ અને પરિસ્થિતિશાસ્ત્ર પર પડતા પ્રભાવ તથા તેના પરિણામોની યોગ્ય મૂલવણી થવી આવશ્યક છે. તેમણે ફાળવણી પત્રની કલમ ૧૨ તરફ પણ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે, જે તેમના જણાવ્યા મુજબ સુધારાની આવશ્યકતા ધરાવે છે. સંબંધિત કલમ ૧૨ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

—

જ્યાં જ્યાં લાગુ પડતું હોય ત્યાં કરારના અમલીકરણ પહેલાં તમારા પ્રકલ્પ માટે કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને ઇકોલોજી તથા પર્યાવરણ વિભાગ પાસેથી આવશ્યક મંજૂરી મેળવવા માટે તમને વિનંતી કરવામાં આવે છે.

તેમણે રજૂઆત કરી કે કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ મંડળ તથા પર્યાવરણીય અને પરિસ્થિતિશાસ્ત્ર વિભાગ પાસેથી પ્રકલ્પ માટે જરૂરી મંજૂરી મેળવવાના મુદ્દે કરારના અમલીકરણ માટે ફાળવણીધારકને વિવેકાધિકાર હોઈ શકતો નથી, પરંતુ તેને ફરજિયાત શરત બનાવવી જ જોઈએ. અમે શ્રી વેણુગોપાલ તથા શ્રી રાવ, વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર, ને સાંભળ્યા છે. અમારો વિચારપૂર્વકનો મત

એવો છે કે જમીન અધિગ્રહણ કરતાં પહેલાં અપીલકર્તાએ પરિસ્થિતિશાસ્ત્ર અને પર્યાવરણ પર વિકાસના પ્રભાવ અંગે જરૂરી પ્રક્રિયા હાથ ધરવી જ જોઈએ. વિકાસ અને પર્યાવરણ એકસાથે જ આગળ વધવા જોઈએ.

અમારો પણ સ્પષ્ટ અને વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય છે કે કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને પર્યાવરણ તથા પરિસ્થિતિશાસ્ત્ર વિભાગ પાસેથી પ્રોજેક્ટ માટે જરૂરી મંજૂરી મેળવવી, કરારના અમલ પહેલાં, ફાળવણીધારક માટે ફરજિયાત બનાવવી જોઈએ. પરિણામે, અમે અપીલકર્તાને આદેશ આપીએ છીએ કે ફાળવણી પત્રમાં એવી શરતનો સમાવેશ કરે, જેના દ્વારા ફાળવણીધારકને કોઈપણ ઉદ્યોગ સ્થાપિત કરતાં પહેલાં મંજૂરી મેળવવી ફરજિયાત થાય. આ શરત ફરજિયાત જ હોવી જોઈએ.

ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે કે વડી અદાલતને અધિનિયમની કલમ ૪૭ના પ્રભાવનું પરીક્ષણ કરવાની એક તક પ્રાપ્ત થઈ હતી. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે, ઉક્ત જોગવાઈના વાચનથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૪૭ને અગ્રપ્રભાવ પ્રાપ્ત છે:

આ કેસમાં, પ્રતિસાદીઓ અમારી સમક્ષ હાજર થયા નથી હોવાથી, અમારી દૃષ્ટિએ, આ અધિનિયમની કલમ ૪૭ અંગે આ અદાલતનો નિર્ણય દૂરગામી અસર અને વ્યાપક પરિણામો પેદા કરી શકે છે; તેથી, અમે અમારી મંતવ્ય અનામત રાખીએ છીએ. અધિનિયમની કલમ ૪૭ની માન્યતા અંગેનો નિર્ણય યોગ્ય કેસમાં કરવામાં આવે.

પર્યાવરણ અને બંધારણીય જોગવાઈઓ જર્મનીની કાયદેસરના નોંધ

યુનિવર્સિટીના ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ફોર ઇકોનોમિક્સ એન્ડ ઇકોનોમિક પોલિસીના પ્રોફેસર માર્કલ ફોન હાઉકે તેમના "સસ્ટેઇનેબલ ડેવલપમેન્ટમાં એન્વાયર્નમેન્ટલ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ્સનું યોગદાન: એન્વાયર્નમેન્ટલ મેનેજમેન્ટ એન્ડ ઓડિટ સ્કીમની પ્રાસંગિકતા" શીર્ષકવાળા લેખમાં યોગ્ય રીતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે, "ભારતે તેના બંધારણમાં પર્યાવરણના સંરક્ષણને રાજ્યલક્ષ્ય તરીકે સ્થાપિત કરનાર વિશ્વનું પ્રથમ દેશ હોવું અત્યંત નોંધપાત્ર છે".

આપત્તિગ્રસ્ત ચુકાદામાં પર્યાવરણીય તંત્ર અને પર્યાવરણના અધોગતિ અંગે ગંભીર ચિંતા ગંભીરતાપૂર્વક વ્યક્ત કરવામાં આવી છે.

આક્ષેપિત ચુકાદા અનુસાર, પર્યાવરણનું સંરક્ષણ અને રક્ષણ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧નો ભાગ છે. અનુચ્છેદ ૨૧ નીચે મુજબ છે:

૨ ૧. જીવન અને વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યનું સંરક્ષણ. કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય તેના જીવન અથવા વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં.

આપત્તિગ્રસ્ત ચુકાદામાં; વડી અદાલતે રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક સિદ્ધાંતોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૮એ અને ૫૧-એ(જી) માં પર્યાવરણ, જંગલોનું સંરક્ષણ, વન્યજીવન, નદીઓ અને તળાવો સંબંધે મજબૂત પાયો મૂકી આપવામાં આવ્યો છે.

આ બંધારણીય જોગવાઈઓમાં પ્રતિષ્ઠિત બંધારણીય તત્ત્વદર્શનનો અમલ કરવામાં આવવો જોઈએ. અનુચ્છેદ ૪૮અ નીચે મુજબ છે :

૪૮એ. પર્યાવરણનું સંરક્ષણ અને સુધારણા તેમજ વનો અને

વન્યજીવનનું રક્ષણ. –રાજ્ય પર્યાવરણનું સંરક્ષણ અને સુધારણા કરવા

તથા દેશના વનો અને વન્યજીવનનું રક્ષણ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેશે.

પર્યાવરણના સંરક્ષણ માટે વનો, તળાવો, નદીઓ અને વન્યજીવનના રક્ષણ અને સુધારાની બાબતે સંવિધાનના રચયિતાઓએ ચિંતાનો તથા મહત્વનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો. સંવિધાનની ભાવના અનુસાર, આપણા પ્રાકૃતિક પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવું સૌનું બંધનકારક કર્તવ્ય છે. અનુચ્છેદ ૫૧-એ(જી) નો ઉલ્લેખ પણ અત્યંત મહત્વનો છે.

અનુચ્છેદ ૫૧-એ(જી) નીચે મુજબ છે:

૫૧-એ(જી) વનો, તળાવો, નદીઓ અને વન્યજીવન સહિત કુદરતી પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવું અને તેમાં સુધારો કરવો, તથા જીવંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે કરુણા રાખવી

પર્યાવરણના અવનતિ અને તેના પરિણામો:

તાજેતરના ભૂતકાળના અનુભવથી અમને પરિસ્થિતિતંત્ર પર વિકાસના ઘાતક પ્રભાવો અંગેની જાગૃતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. સમગ્ર વિશ્વ અનિયંત્રિત વિકાસને કારણે પર્યાવરણના અવક્ષયની ગંભીર સમસ્યાનો સામનો કરી રહ્યું છે. ઔદ્યોગિકીકરણ, અશ્મિ ઇંધણોના દહન અને વિશાળ પાયે વનવિનાશ પર્યાવરણના અવક્ષય તરફ દોરી રહ્યા છે. આજે વૈશ્વિક ઉષ્ણતાવર્ધનનું મુખ્ય સ્ત્રોત એવા કાર્બન ડાયોક્સાઇડનું વાતાવરણીય સ્તર પૂર્વ-ઔદ્યોગિક સાન્દ્રતા કરતાં ૨૬% વધુ છે.

પૃથ્વીની સપાટીનું ઉષ્ણતા-સ્તર ૧૯૯૦માં તેના નોંધાયેલ સર્વોચ્ચ સ્તરે પહોંચ્યું હતું. હકીકતમાં, વર્લ્ડ વોચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ૧૯૯૨ના અહેવાલ મુજબ,

નોંધાયેલા સાત સૌથી ઉષ્ણ વર્ષોમાંથી છ વર્ષ ૧૯૮૦ પછી આવેલા છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ દ્વારા સ્થાપિત આબોહવા પરિવર્તન અંગેની આંતર-સરકારી પેનલે પણ ઓગસ્ટ ૧૯૯૦માં પ્રકાશિત તેના અંતિમ અહેવાલમાં વૈશ્વિક તાપમાનમાં થયેલા વધારાની પુષ્ટિ કરી છે. વૈશ્વિક ઉષ્ણતાવર્ધનના કારણે સમુદ્ર-સ્તરમાં અભૂતપૂર્વ વધારો થયો છે. ધ્રુવીય હિમના દ્રવણ સિવાય, તેના પરિણામે નીચાણવાળા દરિયાકાંઠાના વિસ્તારોમાં જળમગ્નતા સર્જાઈ છે. વૈશ્વિક ઉષ્ણતાવર્ધનથી પ્રજાતિઓ અને પરિસ્થિતિ-તંત્ર પર ગંભીર અસર થવાની અપેક્ષા છે. જો વાયુઓનું ઉત્સર્જન વર્તમાન દરે ચાલુ રહેશે, તો ધ્રુવીય હિમ અને હિમનદીઓના દ્રવણ તથા સમુદ્રોના તાપીય વિસ્તરણને કારણે વિશ્વવ્યાપી પૂર અને સમુદ્ર-સ્તરમાં અભૂતપૂર્વ વધારો થશે. ઔદ્યોગિક સંચંત્રો અને વાહનો દ્વારા ઉત્સર્જિત થયેલા વિશાળ પ્રમાણના વાયુઓ અને રસાયણોએ ઓઝોન-સ્તરોના ક્ષયને પ્રેરિત કર્યો છે, જે સૂર્યના અતિ-જાંબલી કિરણોથી પૃથ્વી પરના જીવનનું રક્ષણ કરતી ઢાલરૂપે કાર્ય કરે છે.

ઘન અને પ્રવાહી બંને પ્રકારના જોખમી અને વિષાક્ટ કચરાનું આપણા દેશમાં નિકાલ,કર્ણાટક ઈન્ડસ્ટ્રિયલ એરિયા ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેંચપ્પા[ભંડારી, જે.] ૩૭૫ આપણા દેશમાં.

“એસિડ રેન” ની સમસ્યા, જે મુખ્યત્વે વીજ ઉત્પાદન કેન્દ્રો અને ઔદ્યોગિક સ્થાપનાઓમાંથી થતા સલ્ફર ડાયોક્સાઇડ અને નાઇટ્રોજન ઓક્સાઇડના ઉત્સર્જનથી સર્જાય છે, તેનું જીવંત ઉદાહરણ છે. એસિડ રેનની દુષ્પ્રભાવો વનસ્પતિ, જમીન, સમુદ્રી સંસાધનો, સ્મારકો તેમજ મનુષ્યો પર

જોવા મળે છે. ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓથી ઉત્પન્ન થતા હવા પ્રદૂષકો અને અમ્લો હવે અપૂર્વ પ્રમાણમાં જંગલોમાં પ્રવેશી રહ્યા છે.

સર એડમન્ડ હિલેરીએ (ટેર્નિંગ અને એડમન્ડ હિલેરી, જેમણે વિશ્વના ઇતિહાસમાં પ્રથમ વખત માઉન્ટ એવરેસ્ટ સર કર્યું હતું) તેમના "વાંધાઓ વાંધાઓ વિશે શીખવું" શીર્ષકવાળા લેખમાં, જે ઇકોલોજી ૨૦૦૦ - ધ ચેર્નિંગ ફ્રેસ ઓફ અર્થમાં પ્રકાશિત થયો હતો, નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે:

ત્રીસ વર્ષ પહેલાં સંરક્ષણ વિષે હકીકતમાં કોઈએ સાંભળ્યું જ નહોતું.

અમારી ૧૯૫૩ની એવરેસ્ટ અભિયાન દરમિયાન અમે અમારા ખાલી ડબ્બા અને અન્ય કોઈપણ કચરો બેઝ કેમ્પ ખાતે કંકરોથી ઢંકાયેલા બરફ પરના એક ઢગલામાં ફેંકી દેતા હતા. અમે અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા માટે સુંદર જુનિપરના ઝાડના વિશાળ પ્રમાણમાં કાપ મૂકી દીધા હતા; અને દક્ષિણ કોલ ખાતે ૨૬,૦૦૦ ફૂટની ઊંચાઈએ અમે ખાલી પ્રાણવાયુની બોટલો, ટોમ ટેન્ટો અને ખાદ્ય પાત્રોના અવશેષોનો વિખરાયેલો ઢગલો છોડી દીધો હતો. આ બાબતમાં આજકાલના અભિયાનો પણ થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં ઘણી સારી સ્થિતિમાં નથી. માઉન્ટ એવરેસ્ટ તળિયાથી શિખર સુધી કચરાથી ઢંકાયેલો છે.

તેમણે આ પણ ઉલ્લેખ કર્યો કે, "એક એવી બાબત જેણે મને ઊંડે સુધી ચિંતિત કર્યો છે તે કુદરતી પર્યાવરણમાં થઈ રહેલો ગંભીર વિનાશ છે". 'માનવ પર્યાવરણ' વિષયક ૧૯૭૨ની સ્ટોકહોમ પરિષદે પર્યાવરણ માટેની પ્રથમ વૈશ્વિક કાર્યયોજનાને સ્વીકારવાથી આપણા સમયના ઇતિહાસમાં પોતાનું

સ્થાન સુનિશ્ચિત કર્યું હતું. તેમ છતાં, વધતા જતા ગંભીર આંકડાઓ દર્શાવે છે કે, છેલ્લા કેટલાંક દાયકાઓ દરમિયાન આપણું વૈશ્વિક પર્યાવરણ અને પૃથ્વીના મોટા ભાગના નિવાસીઓની જીવનપરિસ્થિતિઓ સતત બગડતી રહી છે. આ પ્રક્રિયાનો અર્થ એ થયો છે કે સમૃદ્ધ અને ગરીબ બન્ને માટે નોંધપાત્ર પછાતી આવી છે.

૧૯૭૨ની સ્ટોકહોમ પરિષદની જાહેરાતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે; તેમાં પરોક્ષ રીતે મનુષ્યના પર્યાવરણનો સંદર્ભ આપતાં ઉમેરવામાં આવ્યું છે કે 'મનુષ્યના પર્યાવરણના બંને પાસાઓ; કુદરતી અને માનવ-નિર્મિત, તેના કલ્યાણ તથા મૂળભૂત માનવ અધિકારોના ઉપભોગ માટે આવશ્યક છે'.

એસ્સાર ઓઈલ લિ. વિ. હાલાર ઉત્કર્ષ સમિતિ અને અન્ય, [૨૦૦૪] ૨ એસ.સી.સી. ૩૯૨, માં, આ અદાલતે સ્ટોકહોમ ઘોષણાને અમારા પર્યાવરણનું "મેન્ના કાર્ટા" તરીકે યોગ્ય રીતે અવલોકન કર્યું હતું. પ્રથમ વખત આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પર્યાવરણના મહત્વનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું હતું.

સ્ટોકહોમ ઘોષણાના સિદ્ધાંત ક્રમાંક બેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે પૃથ્વીના પ્રાકૃતિક સંસાધનો, જેમાં હવા, પાણી, જમીન, વનસ્પતિ અને પ્રાણીજીવનનો સમાવેશ થાય છે, તેમનું રક્ષણ થવું જોઈએ. સ્ટોકહોમ ઘોષણાનો ચોથો સિદ્ધાંત આપણને વન્યજીવન અને તેના નિવાસસ્થાનની વારસાગત સંપત્તિને સુરક્ષિત રાખવા તથા તેનું વિવેકપૂર્ણ સંચાલન કરવાની અમારી જવાબદારીનું સ્મરણ કરાવે છે.

ઉક્ત ચુકાદામાં અદાલતે એ પણ અવલોકન કર્યું હતું કે "આથી, હેતુ એવો છે

કે, એક તરફ આર્થિક અને સામાજિક જરૂરિયાતોનું અને બીજી તરફ પર્યાવરણ સંબંધિત વિચારણાઓનું સંતુલન જાળવવું. પરંતુ એક અર્થમાં દરેક વિકાસ પર્યાવરણ માટે જોખમરૂપ છે. ખરેખર, માનવજાતિનું અસ્તિત્વ અને વસ્તીમાં ઝડપી વધારો તથા વસ્તીને ટકાવી રાખવા માટેની અનુસંગી માંગણીઓના પરિણામે ખુદી જમીનો પર કોંક્રીટકરણ થયું છે, જંગલોની કપાત થઈ છે, તળાવો પુરાઈ ગયા છે અને જળસ્રોતો તેમજ આપણે જે હવા શ્વાસરૂપે લઈએ છીએ તેનું પ્રદૂષણ થયું છે. તેમ છતાં, એક તરફ વિકાસ અને બીજી તરફ પર્યાવરણ વચ્ચે આવશ્યકપણે મરણાસન્ન ગતિરોધ સર્જવાની જરૂર નથી. પર્યાવરણ વિષયક તમામ કાયદાઓનો ઉદ્દેશ બંને વચ્ચે સુમેળ સાધવાનો હોવો જોઈએ, કારણ કે એકને બીજાના બલિવેદી પર બલિદાન આપી શકાય તેમ નથી." ઉક્ત ચુકાદામાં, આ અવતરણ ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ફોર એન્વાયરો-લીગલ એક્શન વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૬] ૫ એસ.સી.સી. ૨૮૧ માંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યું છે. અમે તે જ અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવું યોગ્ય માનીએ છીએ. ઉક્ત ચુકાદાના પાનું ૨૯૬ પરનો પરિચ્છેદ ૩૧ નીચે મુજબ છે-.

"જ્યારે આર્થિક વિકાસને પર્યાવરણશાસ્ત્રના ભોગે અથવા વ્યાપક પર્યાવરણીય વિનાશ અને ઉદ્ધંધન સર્જીને થવા દેવું જોઈએ નહીં, ત્યારે સાથે સાથે પર્યાવરણશાસ્ત્ર અને પર્યાવરણના સંરક્ષણની આવશ્યકતા આર્થિક તથા અન્ય વિકાસમાં અડચણરૂપ પણ બનવી જોઈએ નહીં. વિકાસ અને પર્યાવરણ બન્ને એકસાથે હાથમાં હાથ ધરીને ચાલવા જોઈએ; અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પર્યાવરણના ભોગે વિકાસ ન થવો જોઈએ અને તેના વિપરીત પણ નહીં, પરંતુ

પર્યાવરણના સંરક્ષણની યથાયોગ્ય કાળજી રાખીને અને તેને સુનિશ્ચિત કરીને વિકાસ થવો જોઈએ." સ્ટોકહોમ પરિષદે પર્યાવરણ અને વિકાસ વચ્ચેના સંબંધોને માન્યતા આપી હતી. પરંતુ આ સંકલ્પનાને આંતરરાષ્ટ્રીય કાર્યવાહી માટે એકીકૃત કરવા દિશામાં ૧૯૮૭ સુધી બહુ ઓછું કાર્ય થયું, જ્યારે બ્રુન્ડટેલેન્ડ અહેવાલ, 'આપણું સામાન્ય ભવિષ્ય', સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો. બ્રુન્ડટેલેન્ડ અહેવાલે વિકાસશીલ તથા ઔદ્યોગિકીકૃત દેશોમાં સમાન રીતે વિકાસની નીતિઓ અને પ્રથાઓ અંગે ચર્ચાને પ્રેરણા આપી અને પર્યાવરણ તથા વિકાસ વિશેની અમારી સમજણને વ્યવહારુ કાર્યવાહીરૂપ પગલાંઓમાં એકીકૃત કરવાની માંગણી કરી.

પાંચ ખંડોમાં યોજાયેલી સુનાવણીઓમાં લોકોની ત્રણ વર્ષોની સાક્ષીઓને ધ્યાનમાં લઈ, આયોગ એક કેન્દ્રીય નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યો:

૧) હાલના વિકાસના પ્રવાહો, વધતી જતી સંખ્યામાં લોકોને ગરીબ અને સંવેદનશીલ હાલતમાં છોડે છે, જ્યારે તે જ સમયે પર્યાવરણનું અવમૂલ્યન પણ કરે છે;

૨) ગરીબી વૈશ્વિક પર્યાવરણીય સમસ્યાઓનું એક મુખ્ય કારણ અને પરિણામ છે અને તેથી, વિશ્વવ્યાપી ગરીબી તથા આંતરરાષ્ટ્રીય અસમાનતાના આધારભૂત પરિબલોને આવરી લેતા વિશાળ દૃષ્ટિકોણ વિના પર્યાવરણીય સમસ્યાઓનો સામનો કરવાનો પ્રયાસ નિર્થક છે; અને;

૩) સમગ્ર ગ્રહ માટે દૂરના ભવિષ્ય સુધી માનવ પ્રગતિને ટકાવી રાખે તેવી

નવી વિકાસની દિશાની આવશ્યકતા હતી અને એવો ટકાઉ વિકાસ માત્ર વિકાસશીલ રાષ્ટ્રો માટે જ નહીં પરંતુ ઔદ્યોગિકીકૃત રાષ્ટ્રો માટે પણ એક લક્ષ્ય બને.

૧૯૯૨માં રિયો ડી જેનેરો ખાતે યોજાયેલ અર્થ સમિટે પર્યાવરણવાદના વિચાર-વિવેચનને મહત્વપૂર્ણ રીતે બદલ્યા હતા. ૧૯૮૭ની બ્રુન્ડટલેન્ડ અહેવાલ 'આવર કોમન ફ્યુચર' માં રજૂ કરવામાં આવેલ અને રિયો કરારો દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલ ટકાઉપણું, વિકાસ માટેનો નવો અને સ્વીકારાયેલ સંકેતશબ્દ બની ગયો હતો.

સંયુક્ત રાષ્ટ્ર પર્યાવરણ અને વિકાસ પરિષદ, જે ૧૯૯૨માં રિયો ડી જાનેરોમાં યોજાઈ હતી, તેણે ટકાઉ વિકાસ હાંસલ કરવા માટેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો તથા કાર્યવાહીનો કાર્યક્રમ પ્રદાન કર્યો હતો.

શાંતિ, સુરક્ષા, સ્થિરતા અને માનવ અધિકારો તેમજ મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓ પ્રત્યેનો આદર, જેમાં વિકાસનો અધિકાર પણ સમાવેશ થાય છે, તેમજ સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્યનો આદર, ટકાઉ વિકાસ હાંસલ કરવા અને ટકાઉ વિકાસનો લાભ સૌને મળે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે અનિવાર્ય છે.

'પર્યાવરણ અને વિકાસ' અંગેની ૧૯૯૨ ની રિઓ ઘોષણામાં પર્યાવરણીય અને વિકાસલક્ષી પાસાઓના એકીકરણના તત્વને માન્યતા આપવામાં આવી છે, ખાસ કરીને સિદ્ધાંત ૩ અને ૪ માં, જે નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે:

“સિદ્ધાંત ૩

વિકાસનો અધિકાર વર્તમાન અને ભવિષ્યની પેઢીઓની વિકાસલક્ષી અને

પર્યાવરણીય જરૂરિયાતોને ન્યાયસંગત રીતે પૂર્ણ થાય તે રીતે અમલમાં મૂકવો આવશ્યક છે. સિદ્ધાંત ૪

ટકાઉ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવા માટે, પર્યાવરણનું સંરક્ષણ વિકાસ પ્રક્રિયાનો અભિન્ન ભાગ ગણાશે અને તેને તેમાંથી અલગ રાખીને વિચારવામાં આવી શકશે નહીં."

પર્યાવરણ અને વિકાસ અંગેની ૧૯૮૨ની રિયો ઘોષણા અનેક સ્થાનો પર પર્યાવરણીય આવશ્યકતાઓ, પર્યાવરણીય સંરક્ષણ, પર્યાવરણીય હાસ વગેરેનો ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આમાં શું શું સામેલ છે તેની ઓળખ ક્યાંય કરતી નથી. રસપ્રદ રીતે, તે સિદ્ધાંત ૧ માં 'સંપૂર્ણપણે' શબ્દનો અવલંબ લેતી નથી, અને તેના બદલે એવું જાહેર કરે છે કે માનવજીવો 'પ્રકૃતિ સાથે સુમેળમાં આરોગ્યપ્રદ અને ઉત્પાદનક્ષમ જીવન જીવવા હકદાર છે'. વ્યાખ્યા રજૂ કરનાર થોડીક સંસ્થાઓમાંથી એક યુરોપિયન કમિશન છે. પર્યાવરણ અંગેનો 'કાર્યક્રમ' વિકસાવતાં તેણે "પર્યાવરણ" ને એમ વ્યાખ્યાયિત કર્યું હતું કે "ઘટકોના એવા સંયોજન તરીકે, જેઓના જટિલ પરસ્પર-સંબંધો વ્યક્તિ અને સમાજના જીવનની પરિસ્થિતિઓ, આસપાસનું વાતાવરણ અને જીવનની શરતો, જેમ તે હકીકતમાં છે અને જેમ તે અનુભૂતિમાં આવે છે, તેમનું નિર્માણ કરે છે."

'પર્યાવરણ'માં શું શું આવરી લેવાઈ શકે તેની થોડી સમજ અન્ય સંધિની જોગવાઈઓમાંથી મેળવી શકાય છે. જે કરારોમાં 'પર્યાવરણીય અસરો', 'પર્યાવરણીય પ્રભાવ' અથવા 'પર્યાવરણીય નુકસાન'ની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે, તેમાં સામાન્ય રીતે વનસ્પતિ, પ્રાણીજગત, માટી, પાણી, હવા, ભૂદૃશ્ય, સાંસ્કૃતિક વારસો અને આ પરિબળો વચ્ચેની કોઈપણ પરસ્પર ક્રિયાને થતી

હાનિનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

‘સસ્ટેઇનેબલ ડેવલપમેન્ટ પર વર્લ્ડ સમિટ’ નું આયોજન જોહાનિસબર્ગમાં ૨૦૦૨ માં કરવામાં આવ્યું હતું. તેનું ઉદ્દેશ્ય પ્રગતિમાં રહેલા અવરોધોનું તેમજ ૧૯૯૨ માં રિયો ડી જનેરો ખાતે યોજાયેલા વર્લ્ડ સમિટ બાદ પ્રાપ્ત થયેલા પરિણામોનું મૂલ્યાંકન કરવાનું હતું. તેમાંથી “ગત દાયકામાં પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનના આધારે આગળ વધવા માટેની એક તક પ્રાપ્ત થશે અને વૈશ્વિક સ્થિરતા તરફ સંસાધનોની પ્રતિબદ્ધતા તથા નિશ્ચિત પગલાં માટે નવી પ્રેરણા મળશે” એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી હતી.

વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોની પ્રાથમિકતા તાત્કાલિક ઔદ્યોગિકીકરણ અને વિકાસ છે. આપણે એવા તબક્કે પહોંચ્યા છીએ જ્યાં વિકાસ અને પર્યાવરણશાસ્ત્ર વચ્ચે સુવર્ણ સમતુલા સ્થાપિત કરવી આવશ્યક બની છે.

વિકાસ એવો હોવો જોઈએ કે તે પર્યાવરણશાસ્ત્ર દ્વારા ટકાવી શકાય. આ બધાના પરિણામે ટકાઉ વિકાસની સંકલ્પનાનો ઉદભવ થયો છે.

‘ધ વર્લ્ડ કન્ઝર્વેશન યુનિયન’ અને ‘ધ વર્લ્ડ વાઇડ . ફંડ ફોર નેચર’ દ્વારા યુ.એન.ઈ.પી. સાથે સંયુક્ત રીતે તૈયાર કરાયેલ ‘કેરિંગ ફોર ધ અર્થ’, અ સ્ટ્રેટેજી ફોર સસ્ટેનેબલ લિવિંગ અનુસાર, તેમાં વર્ણવાયું છે કે “આથી, ટકાઉ વિકાસ અન્ય લોકો સાથે અને પ્રકૃતિ સાથે સુસંગતતા સાધવાની ફરજ સ્વીકારવા પર નિર્ભર છે”. માર્ગદર્શક નિયમો આ પ્રમાણે છે:

૧) લોકોને પરસ્પર વહેંચણી કરવી જોઈએ અને પૃથ્વીની કાળજી રાખવી જોઈએ;

૨) પ્રકૃતિ પાસેથી માનવ જેટલું પુનઃસ્થાપિત કરી શકે તેનાથી વધુ માનવજાતે લેવું નહીં; અને,

૩) લોકોએ એવી જીવનશૈલીઓ અને વિકાસના માર્ગો અપનાવવા જોઈએ, જે પ્રકૃતિની મર્યાદાઓનો આદર કરે અને તેની મર્યાદાઓની અંદર કાર્ય કરે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયે પર્યાવરણ અને વિકાસને સમન્વિત રીતે હાથ ધરવા તથા ટકાઉ વિકાસના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કાનૂનના વધુ વિકાસ માટે પરસ્પર સહકાર આપવાની પોતાની પ્રતિબદ્ધતા વ્યક્ત કરી. આ પર્યાવરણ અને વિકાસ અંગેની રિયો ઘોષણાનો એક ભાગ હતો. (સિદ્ધાંત ૨૭; પર્યાવરણ અને વિકાસ અંગેની યુએન પરિષદનો અહેવાલ)

પી. સેન્ડ્સએ તેમના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'સસ્ટેઈનેબલ ડેવલપમેન્ટના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો' માં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે સસ્ટેઈનેબલ ડેવલપમેન્ટ માટે રાજ્યો એ સુનિશ્ચિત કરવું આવશ્યક છે કે તેઓ તેમના કુદરતી સંસાધનોનો વિકાસ કરે અને તેનો ઉપયોગ એવી રીતથી કરે જે ટકાઉ હોય. તેમના અનુસાર, સસ્ટેઈનેબલ ડેવલપમેન્ટના ચાર ઉદ્દેશ્યો છે:

પ્રથમ, તે વર્તમાન અને ભાવિ પેઢીઓના હિતાર્થે કુદરતી સંસાધનોનું સંરક્ષણ કરવાની પ્રતિબદ્ધતાને સંદર્ભિત કરે છે.

બીજું, ટકાઉ વિકાસનો અર્થ ઉપજ અથવા ઉપયોગના આધારે કુદરતી સંસાધનોના શોષણ માટેના યોગ્ય ધોરણો થાય છે (ઉદાહરણ તરીકે એવો ઉપયોગ સમાવે છે જે "ટકાઉ," "વિવેકસભર," અથવા "તર્કસંગત," અથવા "બુદ્ધિસભર" અથવા "યોગ્ય" હોય) ।

ત્રીજું, અન્ય કેટલાક કરારો કુદરતી સંસાધનોના "ન્યાયસંગત" ઉપયોગની માંગ કરે છે, જે દર્શાવે છે કે કોઈપણ રાજ્ય દ્વારા થતો ઉપયોગ અન્ય રાજ્યો અને લોકોની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં લેતો હોવો આવશ્યક છે.

અને કરારોની ચોથી શ્રેણી એવી માંગણી કરે છે કે પર્યાવરણીય વિચારણાઓને આર્થિક તથા અન્ય વિકાસ યોજનાઓ, કાર્યક્રમો અને પ્રોજેક્ટોમાં સંકલિત કરવામાં આવે, અને પર્યાવરણીય ઉદ્દેશ્યોના અમલીકરણમાં વિકાસની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે.

ટકાઉ વિકાસ : ન્યાયતંત્ર અને અન્યનો ફાળો

આ અદાલતે, વે/લોર સિટી=ઝન્સ વેલ્ફેર ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા. (૧૯૯૬] સેક્શન ૬૪૭ માં, સ્વીકાર્યું હતું કે વિકાસ અને પર્યાવરણીય સમતુલા એકબીજાના વિરોધી છે એવી પરંપરાગત કલ્પના હવે સ્વીકાર્ય રહી નથી. ટકાઉ વિકાસ એ તેનો જવાબ છે. બ્રુન્ડટલેન્ડ અહેવાલ અને અન્ય આંતરરાષ્ટ્રીય દસ્તાવેજોમાંથી નિષ્કર્ષિત થયેલ "ટકાઉ વિકાસ" ના કેટલાક મુખ્ય સિદ્ધાંતોમાં આંતર-પેઢી સમાનતા સમાવેશ પામે છે. આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે "સાવચેતીનો સિદ્ધાંત" અને "પ્રદૂષણ કરનાર ચૂકવે સિદ્ધાંત" એ "ટકાઉ વિકાસ" ના આવશ્યક લક્ષણો છે.

રાષ્ટ્રની પ્રગતિ મોટાભાગે વિકાસ પર આધારિત છે, તેથી વિકાસ અટકાવી શકાય તેમ નથી, પરંતુ અમને તેને તર્કસંગત રીતે નિયંત્રિત કરવાની જરૂર છે. કોઈપણ સરકાર પર્યાવરણના પુનઃસ્થાપનાની સમસ્યાનો સામનો એકલી રીતે કરી શકતી નથી; ટકાઉ વિકાસ માટે પર્યાવરણીય વ્યવસ્થાપનમાં લોકોની સ્વૈચ્છિક

ભાગીદારી અનિવાર્ય છે. પર્યાવરણીય જાગૃતિ ઊભી કરવાની આવશ્યકતા છે, જે ઔપચારિક અને અનૌપચારિક શિક્ષણ દ્વારા પ્રસારિત કરી શકાય. વિવિધ વિકાસ યોજનાઓના પર્યાવરણીય પ્રભાવનું અમારે વૈજ્ઞાનિક રીતે મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ. વર્તમાન પર્યાવરણીય પ્રશ્નોના પડકારનો સામનો કરવા માટે સમગ્ર વિશ્વને પર્યાવરણીય સમાયોજન માટેનું યોગ્ય ક્ષેત્ર માનવું જોઈએ. માનવજાતની એકતા માત્ર પ્રબોધનયુગનું સ્વપ્ન જ નથી, પરંતુ એક જૈવ-ભૌતિક સત્ય છે.

સુભાષ કુમાર વિ. બિહાર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૧) એસ.સી. ૪૨૦ માં, આ અદાલતે એવો નિર્દેશ આપ્યો છે કે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ, પ્રદૂષણમુક્ત પાણી અને હવા લોકોના મૂળભૂત અધિકારો છે.

એ.પી. પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ વિ. જે.એન. નાયડુ, [૨૦૦૧]૨ એસ.સી.સી. ૬૨ ના કેસમાં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે પીવાના પાણી સુધી પહોંચનો અધિકાર જીવન માટે મૂળભૂત છે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ રાજ્યની ફરજ છે કે તે પોતાના નાગરિકોને સ્વચ્છ પીવાનું પાણી પૂરું પાડે.

કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેંચપ્પા [ભંડારી,૧] ૩ ૮૧

યુનાઈટેડ નેશન્સ જળ પરિષદે ૧૯૭૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"બધા લોકોને, તેમના વિકાસના તબક્કા અને તેમની સામાજિક તથા આર્થિક પરિસ્થિતિઓ જે કોઈ પણ હોય, તેમની મૂળભૂત જરૂરિયાતોને અનુરૂપ પરિમાણમાં અને ગુણવત્તાવાળું પીવાનું પાણી પ્રાપ્ત કરવાનો

અધિકાર છે."

તે જ રીતે, આ અદાલતે નર્મદા બચાવો આંદોલન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૨૦૦૦] ૧૦ એસસીસી ૬૬૪ માં નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

પાણી માનવજાતિના અસ્તિત્વ માટેની મૂળભૂત આવશ્યકતા છે અને તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ માં પ્રતિષ્ઠિત જીવનના અધિકાર તથા માનવ અધિકારોનો એક ભાગ છે

એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૧] ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૭ માં, આ અદાલતે વાહનો દ્વારા સર્જાતું પ્રદૂષણ ઘટાડવા માટે અનેક દિશાનિર્દેશો આપ્યા હતા.

સમયની તાત્કાલિક આવશ્યકતા એ છે કે પર્યાવરણના સંરક્ષણ સંબંધિત નિયમોના અમલીકરણમાં તાત્કાલિકતાની ભાવના સંસ્કારિત કરવામાં આવે, જેનું કડકપણે પાલન કરવામાં આવતું નથી. તેનું પરિણામ લોકોના આરોગ્ય અને કલ્યાણ માટે વિનાશક સાબિત થશે.

સ્થાયી વિકાસની સંકલ્પના, જેના મહત્વને પર્યાવરણીય સમસ્યાઓના નિરાકરણ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે, તે ગહન અને નિર્વિવાદ છે.

પ્રોફેસર બેન બોઅર, પર્યાવરણ કાયદો, કાયદા ફેકલ્ટી, સિડની યુનિવર્સિટી, ન્યૂ સાઉથ વેલ્સ, ઓસ્ટ્રેલિયા, તેમના "ઇમ્પ્લિમેન્ટેંગ સસ્ટેનેબિલિટી" શીર્ષક લેખમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"ટકાઉ વિકાસ માટેની વ્યૂહરચનાઓ છેલ્લા અનેક વર્ષોમાં ઘણા

દેશોમાં ઘડવામાં આવી છે. તેમનો અમલ કાનૂની અને વહીવટી તંત્રો દ્વારા

રાષ્ટ્રીય તથા પ્રાદેશિક ધોરણે ચાલી રહ્યો છે. આ વ્યૂહરચનાઓને પ્રેરણા ૧૯૭૨ ની સ્ટોકહોમ ઘોષણાથી, વર્લ્ડ કન્ઝર્વેશન સ્ટ્રેટેજીમાંથી, ૧૯૮૨ ની વર્લ્ડ ચાર્ટર ફોર નેચરમાંથી તથા પર્યાવરણ અંગેની વર્લ્ડ કમિશનના અહેવાલમાંથી અને વર્લ્ડ કન્ઝર્વેશન સ્ટ્રેટેજીના આધારે રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ વ્યૂહરચનાઓના પ્રસ્તાવના માટે વિશ્વવ્યાપી આંદોલનમાંથી મળી છે. છેલ્લા એક દાયકામાં ૫૦ થી વધુ રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ વ્યૂહરચનાઓ અમલમાં મૂકવામાં આવી છે, જેઓ બધી ટકાઉ વિકાસના સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ કરે છે. કેરિંગ ફોર ધ અર્થ નામનો દસ્તાવેજ વર્લ્ડ કન્ઝર્વેશન સ્ટ્રેટેજીનું મુખ્ય અનુગામી છે.

તે જ લેખમાં, પ્રોફેસર બોઅરે ઉક્ત લેખમાં વધુમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

'સસ્ટેનેબિલિટી' ને 'કેરિંગ ફોર ધ અર્થ' માં "એવું લક્ષણ અથવા સ્થિતિ કે જે અનિશ્ચિત કાળ સુધી જાળવી શકાય" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે, જ્યારે "વિકાસ" ને "માનવીય જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવાની ક્ષમતા વધારવી અને માનવી જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારો કરવો" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે. આનો અર્થ એવો જણાય છે કે "માનવીના જીવનસ્તરમાં સુધારો કરવા માટે સંસાધનોના ઉપયોગની કાર્યક્ષમતા વધારવી".

માં, 'કેરિંગ/ઓર ધ અર્થ' માં "ટકાઉ વિકાસ" શબ્દસમૂહ આ બે વ્યાખ્યાઓના એક અંદાજિત સંયોજનમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે:

આધારરૂપ પરિસ્થિતિતંત્રોની વહનક્ષમતાની મર્યાદાઓની અંદર રહીને

માનવ જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારો કરવો."

નીચેના સિદ્ધાંતોનું પાલન પર્યાવરણીય સંતુલન જાળવવા માટે અનિવાર્ય છે (//)

સાવચેતીનો સિદ્ધાંત:

વેલ્થોર સિટિઝન્સ' વેલ્ફેર ફોરમ (ઉપરોક્ત) મામલે આ અદાલતે સાવચેતીના સિદ્ધાંતને માન્યતા આપી છે. ફરીથી, આ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર એમ.સી. મેહતા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૯૭] ૨ એસ.સી.સી. ૩૫૩ ના મામલામાં કરવામાં આવ્યું છે. ઉક્ત મામલામાં, સાવચેતીના સિદ્ધાંતને નગરપાલિકા કાયદાના સંદર્ભમાં નીચે મુજબ સમજાવવામાં આવ્યો છે:

"(૧) પર્યાવરણીય ઉપાયો – રાજ્ય સરકાર અને કાનૂની સત્તાધિકારીઓ દ્વારા – પર્યાવરણીય હાસના કારણોની પૂર્વકલ્પના કરવી, તેને રોકવા અને તેના પર પ્રહાર કરવા આવશ્યક છે. (૨) જ્યાં ગંભીર અને અપરિવર્તનીય નુકસાનના ભય હોય, ત્યાં વૈજ્ઞાનિક નિશ્ચિતતાનો અભાવને કારણ તરીકે ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં (૩) પુરાવાનો ભાર કરનાર પક્ષકાર અથવા વિકાસકર્તા/ઔદ્યોગિકપતિ પર છે કે તે દર્શાવે કે તેની કાર્યવાહી પર્યાવરણની દૃષ્ટિએ હાનિરહિત છે." સાવચેતીનો સિદ્ધાંત ટકાઉ વિકાસ અંગે ઈ.સી.ઈ. ક્ષેત્ર માટેની બર્ગન મંત્રાલયીય ઘોષણાના કલમ ૭ માં, મે ૧૯૯૦માં, પ્રોફેસર બેન બોઅરના ઉક્ત લેખમાં સમાવેશ કરાયેલા મુજબ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો. તે નીચે મુજબ છે:

પર્યાવરણીય પગલાંઓએ પર્યાવરણના અવક્ષયના કારણોની

અગાઉથી કલ્પના કરવી, તેમનું નિવારણ કરવું અને તેમની સામે પ્રહાર

કરવો આવશ્યક છે. જ્યાં ગંભીર અથવા અપરિવર્તનીય નુકસાનના ભયો હોય ત્યાં, વૈજ્ઞાનિક નિશ્ચિતતાનો અભાવ પર્યાવરણના અવક્ષયને અટકાવવાના પગલાં મુલતવી રાખવાના કારણ તરીકે ઉપયોગમાં લેવો જોઈએ નહીં.

પૂર્વસાવચેતી સિદ્ધાંતને ઓસ્ટ્રેલિયન કન્ઝર્વેશન ફાઉન્ડેશનના નીચેના અવલોકનોમાંથી તારવી શકાય છે. (આ બાબતનો પણ પ્રોફેસર બોઅરના ઉક્ત લેખમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.)

આ ફરજના અમલીકરણનો અર્થ એ છે કે વિકાસકર્તાઓએ વિકાસ પ્રવૃત્તિના તથ્ય પરથી એવો અનુમાન રાખવો જોઈએ કે પર્યાવરણને નુકસાન થઈ શકે છે, અને તેઓએ તે નુકસાનને અટકાવવા માટે જરૂરી પગલાં લેવા જોઈએ; તેથી પુરાવાનો ભાર વિકાસકર્તાઓ પર મૂકવામાં આવે છે કે તેઓ દર્શાવે કે તેમની ક્રિયાઓ પર્યાવરણની દૃષ્ટિએ નિષ્કરણીય છે.

(૨) પ્રદૂષક ચૂકવે છે:

આ અદાલતને ભારતીય પર્યાવરણ-કાનૂની કાર્યવાહી પરિષદ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૮૬] ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૨ ના મામલે ટકાઉ વિકાસના આ મુખ્ય સિદ્ધાંત અંગે વિચારવાનો અવસર મળ્યો હતો. કેરોલિન શેલબોર્ને તેમના લેખ "ઐતિહાસિક પ્રદૂષણ – શું પ્રદૂષક ચૂકવે છે?" (પ્લાનિંગ એન્ડ એન્વાયરમેન્ટલ લો જર્નલના ઓગસ્ટ, ૧૯૭૪ ના અંકમાં પ્રકાશિત) માં ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે

પ્રતિવાદીઓની ઉપચારાત્મક પગલા ના ખર્ચનું વહન કરવાની જવાબદારીનો પ્રશ્ન અન્ય એક દષ્ટિકોણથી પણ તપાસી શકાય છે, જેને સર્વત્ર એક સુસંગત સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્, "પ્રદૂષક ચૂકવે" સિદ્ધાંત. ઉક્ત ચુકાદામાં અદાલતે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

‘પ્રદૂષક ચૂકવે’ સિદ્ધાંત એ માંગે છે કે પ્રદૂષણ સર્જતી પ્રવૃત્તિઓ અથવા પ્રદૂષણ પેદા કરતી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરનાર ઉપક્રમો પર જ તેનો આર્થિક ખર્ચ આવવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંત મુજબ આવા નુકસાનની અટકાયત માટે અથવા ઉપચારાત્મક કાર્યવાહી હાથ ધરવા માટે થતા ખર્ચની ભરપાઈ કરવી સરકારની ભૂમિકા નથી, કારણ કે એવું કરવાથી પ્રદૂષણની ઘટનાનો આર્થિક ભાર કરદાતાઓ પર સ્થાનાંતરિત થઈ જાય છે. ‘પ્રદૂષક ચૂકવે’ સિદ્ધાંતને આર્થિક સહકાર અને વિકાસ સંગઠન (ઓઈસીડી) દ્વારા ૧૯૭૦ના દાયકામાં પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે પર્યાવરણ સંબંધિત પ્રશ્નોમાં જનતાનો વિશેષ રસ હતો. આ સમયગાળા દરમિયાન આધુનિક ઔદ્યોગિક સમાજમાં પ્રદૂષણથી ઊભા થતા જોખમોથી પર્યાવરણ અને જનતાના રક્ષણ માટે નીતિઓ અને ચાંત્રિકતાઓ અમલમાં મૂકવા બાબતે સરકાર અને અન્ય સંસ્થાઓ સમક્ષ માંગણીઓ ઉઠી હતી. ત્યારથી ‘પ્રદૂષક ચૂકવે’ સિદ્ધાંતના સ્વરૂપ અંગે નોંધપાત્ર ચર્ચા થઈ છે, પરંતુ આ સિદ્ધાંતની ચોક્કસ વ્યાપ્તિ તથા ભૂતકાળમાં થયેલી અથવા સંભવિત રીતે પ્રદૂષણકારક પ્રવૃત્તિઓ સાથે

સંકળાયેલા લોકો માટે તેના પ્રભાવ અંગે ક્યારેય સંતોષકારક રીતે સર્વસંમતિ થઈ નથી.

આ સિદ્ધાંતને વે/લોર સિટિઝન્સ વેલ્ફેર ફોરમ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પણ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત તરીકે માન્ય ગણવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે પૂર્વસાવચેતીનો સિદ્ધાંત અને પ્રદૂષક ચૂકવે સિદ્ધાંતને દેશના કાનૂનના ભાગરૂપે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. ઉક્ત ચુકાદામાં અદાલતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૭, ૪૮-એ અને ૫૧-એ(જી) ની જોગવાઈઓના આધાર પર અવલોકન કર્યું હતું કે પૂર્વસાવચેતીનો સિદ્ધાંત અને પ્રદૂષક ચૂકવે સિદ્ધાંત દેશના પર્યાવરણ સંબંધિત કાયદાઓનો ભાગ છે એવું ઠરાવવામાં અમને કોઈ સંકોચ નથી

(૩) જાહેર ટ્રસ્ટનો સિદ્ધાંત.

જમીન અને સમુદ્રના પ્રાકૃતિક સંસાધનોના રક્ષણ માટે જાહેર ટ્રસ્ટીશિપની સંકલ્પનાને એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારી શકાય. જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત (જેનો ઉદ્ભવ પ્રાચીન રોમન સામ્રાજ્યમાં થયો હતો) મુખ્યત્વે એ સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે હવા, સમુદ્ર, પાણી અને જંગલો જેવા કેટલાક સંસાધનોનો સમગ્ર જનતા માટે એટલો મહત્ત્વ છે કે તેમને ખાનગી માલિકીના વિષય બનાવવું સર્વથા અન્યાયસંગત ગણાય. પ્રકૃતિની ભેટરૂપ એવા ઉક્ત સંસાધનો જીવનમાં તેમની સ્થિતિની પરવા કર્યા વિના દરેક માટે મુક્તપણે ઉપલબ્ધ કરાવવાના હોવા જોઈએ. આ સિદ્ધાંત સરકાર તથા તેની સાધનસંસ્થાઓ પર સામાન્ય જનતા દ્વારા ભોગવટા માટે આ સંસાધનોનું રક્ષણ કરવાની ફરજ મૂકે છે. કર્ણાટકા ઈન્ડલ. એરિયા ડેવપ્. બોર્ડ વિ. શ્રી સી. કેંચપ્પા [ભંડારી,] ૩

૮૫ આ અદાલતે એ.પી. પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડના કેસમાં !૧ (ઉપરોક્ત) ઉદ્દેખ કર્યો હતો કે તંદુરસ્ત પર્યાવરણના અધિકારને ટકાઉ વિકાસના અધિકાર સાથે સંયુક્ત રીતે ધ્યાનમાં લેવાની તથા બંને વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની આવશ્યકતા છે.

એમસી. મહેતા વિ. કમલ નાથના કેસમાં, [૧૯૯૭] ૧ એસસીસી ૩૮૮, આ અદાલતે પબ્લિક ટ્રસ્ટ ડોક્ટ્રિન વિષે અત્યંત વિગતવાર વિચારણા કરી હતી: અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૩૫. અમે સંપૂર્ણ રીતે અવગત છીએ કે આ કેસમાં ઉપસ્થિત થયેલા પ્રશ્નો, અમારી નદીઓ, જંગલો, બાગો અને ખુદ્દી જમીનોને તેમની મૂળ નિર્મળતામાં જાળવી રાખવા ઇચ્છતા જનસામાન્યના તે સભ્યો અને વહીવટી જવાબદારીઓ સોંપાયેલા તે અધિકારીઓ, જેઓ વધતી જતી જટિલ સમાજવ્યવસ્થાની પરિવર્તિત જરૂરિયાતોના દબાણ હેઠળ, અગાઉ પરિવર્તનથી અસ્પર્શ્ય માનવામાં આવતી ખુદ્દી જમીનો પર કોઈ અંશે અતિક્રમણ કરવું આવશ્યક ગણાવે છે, તેમના વચ્ચેના પરંપરાગત સંઘર્ષને પ્રતિબિંબિત કરે છે. કોઈપણ નિશ્ચિત કેસમાં આ સંઘર્ષનો ઉકેલ લાવવાનો અધિકાર વિધાનમંડળનો છે, અદાલતનો નથી. જો સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળો દ્વારા કોઈ કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હોય, તો અદાલતો બંધારણ હેઠળની પોતાની ન્યાયિક પુનર્વિલોકન સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં વિધાનમંડળની મનોવૃત્તિ નિર્ધારિત કરવાના સાધન તરીકે કાર્ય કરી શકે છે. પરંતુ, કોઈ

કાયદાકીય જોગવાઈના અભાવે, જાહેર ટ્રસ્ટના સિદ્ધાંત હેઠળ કાર્યરત કાર્યપાલિકા કુદરતી સ્ત્રોતોનો ત્યાગ કરી તેમને ખાનગી માલિકીમાં ફેરવી શકતી નથી, અથવા વ્યાવસાયિક

"

ઉપયોગ. આપણા દેશના પ્રાકૃતિક સંસાધનો, પર્યાવરણ અને પરિતંત્રોના સૌંદર્યમય ઉપયોગ તથા નિર્મળ વૈભવને ખાનગી, વ્યાવસાયિક અથવા અન્ય કોઈપણ ઉપયોગ માટે ક્ષીણ થવા દેવામાં આવી શકશે નહીં, જ્યાં સુધી અદાલતો સદ્ભાવપૂર્વક, જાહેર કલ્યાણ માટે અને જાહેર હિતમાં, જણાવેલ સંસાધનો પર અતિક્રમણ કરવું આવશ્યક છે એવું ન નક્કી કરે:

જોસેફ એલ. સેક્સ, કાયદાના પ્રોફેસર, યુનિવર્સિટી ઓફ મિશિગન – આધુનિક પબ્લિક ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંતના સમર્થક – એ તેમના વિદ્વતાપૂર્ણ લેખ "પ્રાકૃતિક સંસાધન કાયદામાં પબ્લિક ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત: અસરકારક ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ" મિશિગન લો રિવ્યૂ; ખંડ ૬૮, ભાગ ૧, પૃષ્ઠ ૪૭૩ માં, પબ્લિક ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંતનો ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ નીચે મુજબ આપી છે:

જાહેર ટ્રસ્ટ કાયદાના આધુનિક સ્ત્રોતનું મૂળ એવા એક સિદ્ધાંતમાં મળે છે કે જેને રોમન અને અંગ્રેજી કાયદામાં વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું – તે છે નદીઓ, સમુદ્ર અને સમુદ્રકિનારા સંબંધિત મિલ્કત અધિકારોનું સ્વરૂપ. તે ઇતિહાસને કાનૂની સાહિત્યમાં નોંધપાત્ર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે; તેથી અહીં તેની વિગતવાર પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ બે

મુદ્દાઓ પર વિશેષ ભાર મૂકવો જરૂરી છે. પ્રથમ, નૌકાસંચાલન અને માછીમારી જેવા કેટલાક હિતો જાહેર હિત માટે જાળવી રાખવામાં આવે તેવો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો; તે મુજબ, આવા હેતુઓ માટે વપરાતી મિલ્કતને સામાન્ય જાહેર મિલ્કતથી અલગ ગણવામાં આવી હતી, જેને સર્વસત્તાધીશ નિયમિત રીતે ખાનગી માલિકોને અનુદાનરૂપે આપી શકતો હતો. બીજું, જ્યારે એવું સમજવામાં આવતું હતું કે સમુદ્રકિનારો, જાહેર માર્ગો અને વહેતું પાણી જેવી કેટલીક સામુહિક મિલ્કતોમાં 'કાયમી ઉપયોગ જાહેર જનતા માટે સમર્પિત કરવામાં આવ્યો હતો', ત્યારે પણ એ ક્યારેય સ્પષ્ટ નહોતું કે જાહેર જનતાને તે હિતોના ભંગને અટકાવવાનો અમલપાત્ર અધિકાર હતો કે નહીં. રાજ્ય જાહેર ઉપયોગોની રક્ષા કરતું હતું એવું સ્પષ્ટ જણાતું હોવા છતાં, અણગમતી સરકાર સામે જાહેર હકો કાયદેસર રીતે પ્રતિપાદિત કરી શકાય તેવા કોઈ પુરાવા ઉપલબ્ધ નથી.

—

જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંતનો મુખ્ય આધાર એ સિદ્ધાંત પર છે કે હવા, સમુદ્ર, જળસ્રોતો અને જંગલો જેવા કેટલાક સંસાધનો સમગ્ર જનતા માટે એટલા મહત્વના છે કે તેમને ખાનગી માલિકીના વિષય બનાવવું સંપૂર્ણપણે અન્યાયસંગત ગણાય. ઉક્ત સંસાધનો પ્રકૃતિની ભેટ હોવાથી, જીવનમાં વ્યક્તિની સ્થિતિ કે દરજ્જો જેવો પણ હોય તેનાથી ભિન્ન રીતે, તે સૌને મુક્તપણે ઉપલબ્ધ કરાવવા જોઈએ. આ સિદ્ધાંત સરકાર પર એવો કર્તવ્ય લાદે છે કે તે સંસાધનોનું રક્ષણ સામાન્ય જનતાના ઉપભોગ અને લાભ માટે કરે, ખાનગી માલિકી અથવા વ્યાવસાયિક હેતુઓ માટે તેમના

ઉપયોગને મંજૂરી આપવા કરતાં નહીં. પ્રોફેસર સેક્સના મતે, જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત સરકારી સત્તા પર નીચે મુજબના પ્રતિબંધો લાદે છે:

સરકારી સત્તા પર લાગુ થતી મર્યાદાઓના ત્રણ પ્રકારો ઘણી વાર જાહેર ટ્રસ્ટ દ્વારા લાદવામાં આવ્યા હોવાનું માનવામાં આવે છે: પ્રથમ; ટ્રસ્ટને આધીન મિલ્કતનો ઉપયોગ માત્ર જાહેર હેતુ માટે જ થવો જોઈએ એવું નહીં, પરંતુ તે સામાન્ય જનતાના ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ રાખવામાં આવવી પણ આવશ્યક છે; દ્વિતીય, તે મિલ્કતનું વેચાણ કરી શકાય નહીં, ભલે તે યોગ્ય રોકડ સમકક્ષ મૂલ્ય માટે જ કેમ ન હોય; અને તૃતીય, તે મિલ્કતને નિશ્ચિત પ્રકારના ઉપયોગો માટે જાળવી રાખવી આવશ્યક છે.

કેલિફોર્નિયાની સર્વોચ્ચ અદાલતે નેશનલ ઓકુબોન સોસાયટી વિ. આલ્પાઈન કાઉન્ટીની સુપીરિયર અદાલત, (૩૩ કેલ. ૩૬૧ ૪૧૯) માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"આ રીતે, જાહેર ટ્રસ્ટ એ જાહેર હેતુઓ માટે જાહેર સંપત્તિનો ઉપયોગ કરવાની રાજ્યસત્તાની માત્ર પુષ્ટિ કરતાં વધુ છે. તે પ્રવાહો, તળાવો, દલદલી પ્રદેશો અને જવારભાટાવાળા કિનારાપ્રદેશો જેવા લોકોના સામૂહિક વારસાનું સંરક્ષણ કરવાની રાજ્યની ફરજની પુષ્ટિ છે, અને તે સંરક્ષણના હકનો ત્યાગ માત્ર દુર્લભ પરિસ્થિતિઓમાં જ થાય છે, જ્યારે તે હકનો પરિત્યાગ

ટ્રસ્ટના હેતુઓ સાથે સુસંગત છે... .."

ઇન્ટેલેકચ્યુઅલ્સ ફોરમ વિ. સ્ટેટ ઓફ એ. પી., [૨૦૦૬] ૩ એસસીસી ૫૪૯ ના તાજેતરના એક મામલામાં, આ અદાલતે ટકાઉ વિકાસ જાળવવામાં

જાહેર ટ્રસ્ટના સિદ્ધાંતના મહત્વને પુનરોચ્ચાર્યું છે.

ટકાઉ વિકાસનો અધિકાર યુ.એન. જનરલ એસેમ્બલી દ્વારા અહસ્તાંતરણીય માનવ અધિકાર તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો છે (વિકાસના અધિકાર અંગેની ઘોષણા) (૧૯૮૬).

તે જ રીતે, ૧૯૯૨ ની રિયો પરિષદમાં એવો જાહેરનામો કરવામાં આવ્યો હતો કે ટકાઉ વિકાસ સંબંધિત ચિંતાઓના કેન્દ્રસ્થાને માનવજાત છે. માનવજાત પ્રકૃતિ સાથે સુમેળમાં સ્વસ્થ અને ઉત્પાદનક્ષમ જીવન જીવવાનો અધિકાર ધરાવે છે. ટકાઉ વિકાસ હાંસલ કરવા માટે, પર્યાવરણનું સંરક્ષણ વિકાસ પ્રક્રિયાનો અભિન્ન ભાગ બનશે અને તેને તેનાથી અલગ રાખીને વિચારવામાં આવી શકશે નહીં.

એ જ સિદ્ધાંત ૧૯૯૭ના "અર્થ સમિટ" માં પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો.

યુરોપિયન અદાલત ઓફ જસ્ટિસે, પોર્ટુગલ વિ. એફ. સી. કાઉન્સિલ માં પર્યાવરણને ધ્યાનમાં રાખીને ટકાઉ વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવાની આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો હતો. (અહેવાલ ૩ સી.એમ્.એલ્.આર્. ૩૩૧ માં) (૧૯૯૭)

(તત્રૈવ કોલંબિયા જર્નલ ઓફ એન્વાયર્નમેન્ટલ લૉ, પૃ.૨૮૩)

એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૭] ૨ એસ.સી.સી. ૩૫૩, ના કેસમાં, આ અદાલતે તાજ મહેલની નજીક આવેલ ૨૯૨ ઉદ્યોગોને અનેક દિશાનિર્દેશો આપ્યા હતા.

આ અદાલતે, આ કેસમાં, નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે વિકાસ અને પર્યાવરણ એકસાથે

ચાલી શકતા નથી એવી જૂની કલ્પના હવે સ્વીકાર્ય નથી. ટકાઉ વિકાસ એ તેનો જવાબ છે. દેશની અર્થવ્યવસ્થા માટે ઉદ્યોગનો વિકાસ આવશ્યક છે, પરંતુ તે જ સમયે પર્યાવરણ અને પરિતંત્રનું સંરક્ષણ કરવું પણ જરૂરી છે. પર્યાવરણના પરિણામે સર્જાતું પ્રદૂષણ આપણા પરિતંત્રની વહનક્ષમતાને અનુરૂપ હોવું જોઈએ. કોઈપણ સ્થિતિમાં, પૂર્વસાવચેતીના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, પર્યાવરણીય પગલાંઓએ પર્યાવરણીય અવક્ષયના કારણોની પૂર્વકલ્પના કરીને, તેને રોકીને અને તેના ઉપર પ્રહાર કરીને કાર્ય કરવું જોઈએ. પડકારાયેલ ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા દિશાનિર્દેશો કદાચ આ અદાલતે એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૭] ૩ એસ.સી.સી. ૭૧૫, માં આપેલા દિશાનિર્દેશોની રેખા ઉપર છે. આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે વિચારાધીન પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિમાં કાર્યરત પ્રતિરોધક પરિતંત્ર. બદખલ અને સુરજકુંડ તળાવો દિલ્લી રાજધાની શહેરને અતિ સન્નિહિત એવા લોકપ્રિય પ્રવાસન કેન્દ્રો છે. નોંધ પર રહેલાં બે નિષ્ણાત અભિપ્રાયો – સેન્ટ્રલ પોલ્યુશન કંટ્રોલ બોર્ડ દ્વારા અને નીરી દ્વારા – એ સ્પષ્ટ કરે છે કે વિશાળ પાયે,.

બે તળાવોની અત્યંત નજીકના વિસ્તારમાં થતી બાંધકામ પ્રવૃત્તિ સ્થાનિક પર્યાવરણ પર પ્રતિકૂળ અસર કરશે તે અનિવાર્ય છે. નીરીએ બંને તળાવો આસપાસ સર્વ દિશામાં ૧ કિ.મી.ના વ્યાસાર્ધમાં હરિત પટ્ટો રાખવાની ભલામણ કરી છે.

ઉક્ત ચુકાદામાં એન.ઈ.ઈ.આર.આઈ.ની ભલામણોના આધારે આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવો શક્ય હતો.

જો પડકારાયેલ ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનો યોગ્ય રીતે અમલ

કરવામાં આવે, તો સંભવ છે કે અપીલકર્તા વિકાસ માટે કોઈપણ જમીન હસ્તગત કરી શકશે નહીં. શક્ય છે કે આ ચુકાદા પાછળનો આંતરિક આશય એવો ન રહ્યો હોય, પરંતુ આ કેસમાં વિભાગીય પીઠ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશનું આ સ્પષ્ટ પરિણામ જણાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં, પડકારાયેલ ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા ઉક્ત નિર્દેશો રદ કરવામાં આવે છે.

અમે, જ્યારે નિષ્ણાતપૂર્વક ન્યાયિક તીર્થયાત્રાના સમગ્ર પ્રવાસનું ૧૯૬૦ ના દાયકાથી આજદિન સુધી મૂલવણ કરીએ છીએ, ત્યારે મહત્વપૂર્ણ વિકાસો જોવાય છે. ૧૯૬૦ ના દાયકામાં, પર્યાવરણીય સમતુલા અને પર્યાવરણ અંગે બહુ ઓછા લોકોએ ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી. ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં ઉદ્ભૂત સર એડમન્ડ હિલેરીનું નિવેદન દર્શાવે છે કે માઉન્ટ એવરેસ્ટ તળિયેથી શિખર સુધી કચરાથી છવાયેલો હતો, અને તેની અંગે પ્રાયઃ કોઈ બોલતું ન હતું અથવા પર્યાવરણના અવનતિ વિષે કોઈ ગંભીર ચિંતા દર્શાવવામાં આવતી ન હતી. ૧૯૭૦ ના દાયકામાં, પર્યાવરણીય સમતુલા અને પર્યાવરણની અવનતિ અંગે ગંભીર ચિંતા સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત કરવામાં આવી. ૧૯૭૨ ની સ્ટોકહોમ પરિષદ વિશ્વના ઇતિહાસમાં એક મહત્વપૂર્ણ વળાંકબિંદુ સાબિત થઈ. એ સમજાયું કે સંસ્કારી વિશ્વ માટે વિકાસ અને પર્યાવરણીય સમતુલા બંને આવશ્યક છે.

૧૯૯૨ ની રિયો પરિષદમાં ટકાઉ વિકાસ અંગે ગંભીર ચિંતા દર્શાવવામાં આવી હતી. "ટકાઉ વિકાસ" નો અર્થ એવો વિકાસ થાય છે કે જે કુદરત દ્વારા શમન ઉપાયો સાથે અથવા તેમના વિનાથી પણ જાળવી શકાય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેનો અર્થ ઔદ્યોગિકીકરણ અને પર્યાવરણશાસ્ત્ર વચ્ચેનું સૂક્ષ્મ

સંતુલન જાળવી રાખવાનો થાય છે. અર્થતંત્રના વિકાસ માટે ઉદ્યોગનો વિકાસ આવશ્યક છે, પરંતુ તે જ સમયે, પર્યાવરણ અને પરિતંત્રનું સંરક્ષણ કરવું આવશ્યક છે. વિકાસના પરિણામે સર્જાતું પ્રદૂષણ પરિતંત્રની વહન ક્ષમતા કરતાં વધુ ન હોવું જોઈએ. વિવિધ ચુકાદાઓમાં અદાલતોએ ટકાઉ વિકાસના મૂળભૂત અને આવશ્યક લક્ષણો વિકસાવ્યાં છે કાર્ણટક ઇન્ડલ. એરિયા ડેવપ. બોર્ડ, વિ. શ્રી સી. કેંચપ્પા [ભંડારી, જે.] ૩૮૯ ટકાઉ વિકાસનું સંરક્ષણ કરવા માટે, તેના કેટલાક મુખ્ય ઘટકો અને તત્વો, જેમ કે – સાવચેતીનો સિદ્ધાંત, પ્રદૂષક ચૂકવે સિદ્ધાંત અને જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત, અમલમાં મૂકવા તથા તેમનું કડક પાલન કરાવવું જરૂરી છે. ૧૯૯૨ ની રિયો પરિષદ પછી આ અદાલત અને વડી અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા અનેક ચુકાદાઓમાં આપણે આ તત્વોના પાયો શોધી શકીએ છીએ.

પર્યાવરણ અને પર્યાવરણશાસ્ત્રનું મહત્વ અને તેની જાગૃતિ એટલી જીવનાવશ્યક અને મહત્વપૂર્ણ બની રહી છે કે અમે, અમારા ચુકાદામાં, અપીલકર્તાએ 'સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ' ના સિદ્ધાંતમાંથી ઉત્પન્ન થતી શરતોના પાલન પર આગ્રહ રાખે તેવી અમારી ઇચ્છા વ્યક્ત કરીએ છીએ.

(૧) અમે નિર્દેશ આપીએ છીએ કે, ભવિષ્યમાં, વિકાસ માટે જમીનોના અધિગ્રહણ પહેલાં, પર્યાવરણ પર વિકાસના પરિણામો અને પ્રતિકૂલ અસરને યોગ્ય રીતે સમજી લેવી આવશ્યક છે અને વિકાસ માટે એવી જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવું કે જેથી પર્યાવરણીય સમતોલતા અને પર્યાવરણને ગંભીર હાનિ ન પહોંચે.

(૨) અમે અપીલકર્તાને એ પણ નિર્દેશ આપીએ છીએ કે વિકાસ માટે જમીન ફાળવવામાં આવે તે પહેલાં કર્ણાટક રાજ્ય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ પાસેથી મંજૂરી મેળવવાની ફાળવણીની શરતનો સમાવેશ કરે. જમીનોની ફાળવણી અંગેની ઉપરોક્ત નિર્દેશાત્મક શરતને ભવિષ્યમાં મંજૂર કરવામાં આવનારા તમામ પ્રકલ્પો માટે ફરજિયાત શરતમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે.

ગત ચાર દાયકાઓ દરમિયાન આ એક રસપ્રદ ન્યાયિક યાત્રા રહી છે. અમારી દ્રષ્ટિએ, બંધારણની જોગવાઈઓને અનુરૂપ પર્યાવરણીય સંતુલન અને પર્યાવરણના સંરક્ષણ તથા રક્ષણ માટે ગંભીર પ્રયત્ન કરવા બાબતમાં આ ન્યાયતંત્રનું એક મહત્વપૂર્ણ યોગદાન છે.

પ્રાકૃતિક સંસાધનોનો ટકાઉ ઉપયોગ મૂળતઃ વિકાસ અને પરિસ્થિતિ તંત્ર વચ્ચેનું સંતુલન જાળવવા પર આધારિત હોવો જોઈએ. પર્યાવરણીય સંકટ અને પ્રદૂષણની સમસ્યાનું નિરાકરણ લાવવા માટે સંબંધિત તમામ પક્ષોની સંકલિત પ્રયાસોની આવશ્યકતા રહેશે. જ્યાં સુધી આપણે ટકાઉ ઉપયોગનો અભિગમ અપનાવતા નથી, ત્યાં સુધી પર્યાવરણના અવક્ષયની સમસ્યાનું નિરાકરણ થઈ શકશે નહીં.

સતત વિકાસનો અભિપ્રાય 'વર્લ્ડ કમિશન ઓન એન્વાયર્નમેન્ટ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ' દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે તેને અત્યંત યોગ્ય રીતે અને સર્વગ્રાહી રીતે એવી રીતે વ્યાખ્યાયિત કર્યો હતો કે 'વર્તમાનની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો એવો વિકાસ કે જે ભવિષ્યની પેઢીઓ પોતાની જ જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવાની ક્ષમતાને ક્ષીણ કર્યા વિના થાય'.

માનવજાતનું અસ્તિત્વ ઉક્ત વ્યાખ્યાને શબ્દશઃ અને ભાવશઃ અનુસરવા પર આધારિત છે.

આ મામલા સાથે વિદાય લેતા પહેલાં, અમે શ્રી એ. આર. માધવ રાવ, વિદ્વાન અદાલતી મિત્ર દ્વારા આપવામાં આવેલ સક્ષમ સહાય માટે અમારી ઊંડી મૂલવણી અભિલેખ પર મૂકવા ઇચ્છીએ છીએ.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ઉપરોક્ત નિર્દેશોના આધારે તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે પક્ષકારોને તેમના પોતાના ખર્ચ વહન કરવા નિર્દેશ આપીએ છીએ.

વિ.એસ.એસ. અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે..

This judgment has been translated using AI Tool

– M/s. Hyperlink E-solutions Pvt.Ltd.

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.